

ASOCIAȚIILE CIVILE LOCALE ȘI MODERNIZAREA AGRARĂ REGIONALĂ ÎN PERIOADA DUALISMULUI AUSTRO-UNGAR. UN STUDIU DE CAZ COMPARATIV AL ACTIVITĂȚII SOCIETĂȚII AGRARE DIN COMITATUL TIMIȘ ȘI A ASOCIAȚIEI AGRICULTORILOR DIN REGIUNEA DE SUD*

Loránd Balla**

Cuvinte cheie: *Comitatul Timiș, Dualism Austro-Ungar, asociații civile, agrar.*

Key words: *Timiș County, Austro-Hungarian Dualism, civil associations, agrarian.*

Local Civil Associations and Regional Agrarian Modernisation During the Austro-Hungarian Dualism. A Comparative Case Study of the Agrarian Society's Activity in Timiș County and of the Agriculturers Association from the Southern Region
(Abstract)

Within the last quarter of the 19th century, in Timiș County, two agricultural Associations were competing for representing the landowners' interests: The Agrarian Society of Timiș County (SAT) and the Association of Agriculturers from the Southern Region (AARS). The former functioned as a quasi-independent subsidiary of the Hungarian National Agrarian Society (SANM), representing the central power and the interests of the large and medium landowners from the Timiș County. In contrast, AARS aimed to represent the small landowners, mainly those of German origin, although, over time, its membership also included wealthy landowners.

The article intends to perform a multidimensional monography, a comparative case study of the two agrarian associations, by using the interdisciplinary methods specific to social history, approaching the topic through the lens of social anthropology and combining the results with quantitative data analysis. The two associations are studied according to the British research method, stressing their role in the emergence and development of a certain competitive mentality, specific for the second half of the 19th century.

The creation of the first association was due to the efforts of those "actors" from the local and central administration that were economically linked to the wealthy landowners. Along with the emergence of non-negligible competition from AARS, in the last decade of the 19th century, SAT started its formal opening towards the group of small landowners. Attracting them was required both by the need to maintain the association's financial equilibrium, through membership fees, and by the goal of preventing their membership in the competing association, AARS.

By attracting the mass of landowners, the associations were targeting a large space of activity and influence. Through a large number of good-paying members, through the large number and quality of their activities, the associations represented a civil "power", with influence on the local, regional, even the national level of the public space. This power depended to a large extent, besides the association's financial capacity, on the system of political and social strategies adopted and, last but not least, on their ability to successfully attract as members some public personalities of local, regional or even national and governmental importance. To a large extent, the success of the associations under scrutiny was due to the presence among their membership of important personalities of those times, such as Béla Ambrózy, Zsigmond Ormós or Franz Blaskovics.

Introducere

În ultimele două decenii, în centrul atenției istoricilor maghiari cercetători ai asociațiilor¹ civile a stat problematica rolului asociațiilor în procesul istoric de modernizare capitalistă a societății,

proces care a avut loc în Ungaria în a doua jumătate a secolului XIX. Cercetătorii maghiari au pus accentul în special pe aspectul politic, prezentând asociațiile civile ca pe o completare socială a sistemului deficitar al instituțiilor de stat², ca

* Doresc să aduc mulțumiri Danei Popa și colegului de breaslă Traian Drăgan, pentru ajutorul dat la traducerea și editarea studiului de față, precum și pentru discuțiile constructive avute în urma cărora am văzut mai clar unele problematice ivite pe parcursul cercetării. Acest studiu face parte din lucrarea mea de doctorat, având ca temă nașterea societății civile în Timișoara în perioada Dualismului Austro-Ungar.

** Muzeograf al Muzeului de Istorie Budapesta, doctorand al Universității „Eötvös Loránd” Budapesta, 1037-H Bp. Kiscelli u. 108, e-mail balla.lorand@kiscellimuzeum.hu

¹ În cele ce urmează, termenii „asociație” și „societate” reprezintă termeni sinonimi, iar folosirea alternativă a acestora se face în primul rând din motive stilistice.

² Brunda Gusztáv, *Az egyesületek mit a nyilvánosság csírái*. Palócföld, (1988).

instrumente publice ale opoziției față de puterea politică³, sau le-au interpretat ca fiind instrumentul principal al modernizării burgheze a societății⁴. În același timp, cercetări britanice au așezat analiza asociațiilor într-un cadru mai larg, în care au subliniat în special rolul cultural-social al acestora⁵. Esența acestui concept o putem descrie cu cuvintele istoricului englez Peter Clark, conform căruia, în procesul modernizării, asociațiile „au fost purtătoarele noilor valori sociale, a expresiilor noi de formare a grupurilor sociale și au oferit noile idei ale identității regionale și locale”⁶.

În cele ce urmează, dorim să analizăm activitatea Societății Agrare din Comitatul Timiș (SAT) și a Asociației Agricultorilor din Regiunea de Sud (AARS), doi protagoniști majori ai vieții economice locale și regionale din domeniul agrarian în perioada Dualismului Austro-Ungar. Cele două asociații sunt studiate conform metodei britanice de cercetare, accentuându-se rolul acestor asociații civile în formarea și modelarea unui anumit tip de mentalitate competitiv, specific pentru a doua jumătate a secolului XIX. Menționăm însă că latura politică – tratată în mod intens în literatura de specialitate – este aici trecută pe un plan secundar.

Nu dorim să negăm rolul ori funcția politică a asociațiilor, cu atât mai puțin cu cât, după cum vom vedea, asociațiile agricole au avut propria „încărcătură” politică. Accentul se dorește însă a fi pus în primul rând pe încercarea de a analiza asociațiile de mai jos ca entități independente (unde independent nu înseamnă „extragerea” acestora din mediul lor social), precum și intențiile și posibilitățile membrilor, odată cu înscrierea lor în acest tip de grupare socială. În final, prin metoda comparativă, intenționăm elucidarea raporturilor sociale și cele de interes economice dintre cele două grupări concurente.

Revenirea sistemului absolutist în Imperiul Habsburgic după înăbușirea Revoluției maghiare de la 1848–49 a dus la îngustarea spațiului politic maghiar. Cu toate acestea, actorii vieții politice din partea estică a Imperiului au profitat de posibilitățile asociațiilor agrare pentru a construi un

fel de forumuri politice „underground” în spatele denumirii și activității declarate în mod oficial autorităților.

În partea „transleitană” a Imperiului nu a existat o lege clară care să reglementeze activitatea asociațiilor. Astfel, Patentul Imperial din 1852 a regularizat strict înființarea și funcționarea cercurilor de lectură și a celor de societate, interzicând cu desăvârșire activitatea societăților politice existente și înființarea altora noi. Formarea și funcționarea asociațiilor menite să ajute la revigorarea comerțului, industriei, a științelor, a artelor, precum și a asociațiilor cu caracter caritativ-social au fost canalizate de către puterea centrală aproape în totalitate spre sfera civilă prin Patentul Imperial, care, cu toate îngrădirile și restricțiile pe care le conținea, permitea societății civile desfășurarea unei activități susținute în domenii de importanță majoră, cum ar fi asigurările sociale, pensiile micilor proprietari funciari, dezvoltarea științei, artei și culturii, stimularea comerțului și a vieții economice în general. Conform unei Circulare din 1872 a Ministerului Agriculturii din Ungaria⁷, până la această dată se înființaseră nu mai puțin de 52 de asociații agrare în toată țara.

În ultimul sfert al secolului XIX, în comitatul Timiș, două asociații agrare au „concurat” pentru reprezentarea intereselor proprietarilor funciari: Societatea Agrară din Comitatul Timiș (SAT) și Asociația Agricultorilor din Regiunea de Sud (AARS). Prima a funcționat ca sucursală cvasi independentă a Societății Agrare Naționale Maghiare (SANM), întruchipând puterea centrală, respectiv interesele proprietarilor de pământ mari și mijlocii din comitatul Timiș. Pe de altă parte, având numele Prefectului de Timiș pe lista membrilor fondatori ai asociației, confirma și sprijinul puterii locale.

În contrast, Asociația Agricultorilor din Regiunea de Sud⁸ (AARS) a reprezentat – pe baze

³ Pajkossy Gábor, *Polgári átalakulás és nyilvánosság a magyar reformkorban*. Előadások a Történettudományi Intézetben, (1991).

⁴ Gerő András, *Az iparfejlesztés kérdése a reformellenzék érvrendszerében*. In, a.a. *Magyar polgárosodás*, Budapest, Atlantisz, 1993.

⁵ Acest tip de discurs a fost inițiat în Ungaria de către istoricul Árpád Tóth (Tóth Árpád, *A társadalmi szerveződések rendi és polgári normái*. FONS (1998).

⁶ Peter Clark, *British Clubs and Societies 1580–1800. The Origins of an Associational World*. Oxford University Press. Oxford, ix, (2000).

⁷ Prin „Ungaria” înțelegem partea transleitană a Imperiului Austro-Ungar din perioada de după 1867, inclusiv Transilvania și Banatul.

⁸ După încorporarea Banatului în Ungaria în 1860, denumirea oficială a regiunii a redevenit cea din Evul Mediu, „Dél-Magyarország” – Ungaria de Sud sau „Délvidék” – Regiunea de Sud. Din varii motive, istoricii români continuă să folosească denumirea de „Banat” și pentru perioada cuprinsă între 1860–1919, ceea ce, în cazul traducerii unor nume de asociații (de exemplu Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Társulat-Societatea de Istorie și Arheologie din Banat), nu reprezintă realitatea. Acest aspect este important de menționat deoarece în unele cazuri – cum ar fi în cazul Asociației Agricultorilor din Regiunea de Sud, denumirea se referă și la comitatul Bács-Bodrog, care nu este parte din Banatul istoric.

etnice – interesele micilor proprietari de pământ, prin urmare activitatea acestei asociații nu s-a restrâns la granițele unui comitat, ci la toată regiunea de sud a Ungariei, unde era concentrată o mare parte a populației de limbă germană a țării, respectiv comitatele Arad, Timiș, Caraș-Severin, Torontal și Bács-Bodrog.

În general, asociațiile economice înființate înaintea încheierii Pactului Dualist au avut printre scopurile principale declarate modernizarea agriculturii. Totodată însă, au oferit terenul propice pentru facilitarea activității unor forumuri politice „underground”⁹, în special pe durata „rezistenței pasive” adoptată de elita politică maghiară, sub conducerea lui Deák Ferenc, după înăbușirea Revoluției de la 1848–1849.

1. Societatea Agrară din Comitatul Timiș (SAT)

Înființarea în 1875 a SAT s-a produs relativ târziu față de celelate sucursale ale SANM. Pe de altă parte, momentul corespunde cu izbucnirea „mișcării agrariene” din Ungaria, mișcare ale cărei teorii și-au făcut loc în gândirea unui segment foarte larg al vieții economice și politice maghiare.

Prima încercare de a pune bazele unei societăți agricole la Timișoara a avut-o baronul Béla Ambrózy în anul 1870. Aceasta asociație s-a desființat însă la scurt timp de la înființare, din rațiuni financiare. După câțiva ani, cu sprijinul celor mai marcante personalități ale sferei publice timișorene, sub directa coordonare a lui Ambrózy, s-a înființat SAT, având ca scop principal modernizarea agriculturii din Comitatul Timiș. Primul Statut al societății este elaborat și aprobat la 4 mai 1875, „promovarea tuturor ramurilor economiei din comitatul Timiș” fiind marcată ca obiectiv de activitate principal.

Pentru atingerea acestui obiectiv, asociația și-a propus, printre altele, efectuarea unui sondaj cu privire la situația stării economice din comitat, în baza căruia să facă propuneri concrete de acțiuni pentru îmbunătățirea acesteia. Asociația și-a propus și înființarea unei ferme model și a unei școli agricole, prin intermediul căroră agricultorilor li s-ar fi predat în practică și teorie diversele tehnici ale sistemului modern de agricultură, ajutând astfel la formarea de muncitori agricoli calificați. De asemenea, printre scopurile principale ale societății este enumerată și instruirea și calificarea argaților din domeniul agricol, precum și stimularea acestora prin acordarea de diverse

premii. Ideea organizării de expoziții de legume, fructe și cereale, unelte, mașini și diverse agregate din domeniul agricol era completată de ideea inițierii unor „întreceri de lucru” între membrii asociației în diversele ramuri ale agriculturii, fiind în plan și acordarea unor premii bănești.

Structura asociației

Singura condiție pentru a putea deveni membru al asociației se referea numai la „caracterul nepătat” al persoanei aspirante¹⁰. Membrii asociației pot fi clasificați în mai multe categorii, în funcție de rolul și calitatea pe care au avut-o în cadrul acesteia. Astfel, distingem grupul „*membrilor fondatori*” (aceștia nu erau membri fondatori *ad literam*, ci acesta era un titlu, care prevedea mai multe drepturi), care trebuiau să depună un depozit de 100 de florini „o dată pentru totdeauna” în folosul asociației, și „*membri ordinari sau de rând*”, care cotizau anual 5 florini.

Regulamentul intern a acordat însă atenție și persoanelor mai puțin avute dornice să se înscrie în asociație. Acestea se obligau la plata a 2 florini pe an și intrau în categoria „*membrilor susținători*” ai asociației. În rândurile „*membrilor de onoare*” intrau toți aceia care se evidențiau într-un fel sau altul din punct de vedere profesional și erau votați de către Adunarea Generală¹¹. Așadar, observăm că, după obiceiurile asociațiilor din perioada dualistă, membrii SAT se diferențiau, beneficiind de diverse servicii în funcție de cotizația plătită.

Cea mai amplă reorganizare a Asociației Agrare a avut loc în anul 1902 când, printre altele, s-a pus accent îndeosebi pe accelerarea procesului de extindere teritorială, prin înființarea de cercuri agricole pe tot cuprinsul comitatului, care să funcționeze ca sucursale ale SAT. Această reorganizare are probabil legatură cu afilierea SAT la Uniunea Maghiară a Agricultorilor și a politiciii acesteia de răspândire, fiind pe de altă parte și un răspuns la politica expansionistă a asociației agricole concurente care activa pe teritoriul comitatului Timiș (AARS).

În anul 1902 au avut loc modificări structurale importante în activitatea asociației. Pe de o parte, s-a înființat o nouă categorie de membri, cea a „*membrilor cu taxă redusă*”. Prin aceasta se poate observa noua orientare a SAT, gradul de deschidere a asociației spre categoria micilor proprietari de pământ, prin intersectarea cu strategia de activitate a AARS, după cum vom vedea mai

⁹ Ne referim la perioada absolutistă, când cercurile elitelor burgheze și o parte a celor nobiliare maghiare au dus o politică de opoziție ascunsă față de conducerea de la Viena.

¹⁰ Arhivele Statului Timișoara (În continuare AST) Statutul Asociației Economice din Comitatul Timiș *fond Primăria Municipiului Timișoara*, d. 6/1875, f. 1–5.

¹¹ *Ibidem*.

târziu. Din categoria membrilor cu taxă redusă făceau parte în special țăranii posesori de pământ, funcționarii satești, învățătorii și preoții de la sate care, de asemenea, aveau în proprietate mici loturi de pământ – care se angajau să plătească în casieria asociației vreme de minimum 3 ani suma de 2 coroane anual¹².

Cotizația „membrilor ordinari” a fost redusă de la 5 florini la 4 coroane, cu un angajament de 3 ani. Pe de altă parte, este înființată categoria „*membrilor definitivi*”, pentru instituții sau localități ale căror Consilii de conducere plăteau anual 10 coroane în contul asociației. Îndatoririle membrilor fondatori și ale celor onorifici rămăneau neschimbate, adică achitarea de către cei fondatori a sumei de 200 coroane „o dată pentru totdeauna”. Membrii fondatori puteau fi persoane fizice sau juridice, precum și consiliile orășenești și satești.

Reorganizarea din 1902 a dus și la înființarea celor patru departamente ale asociației, în ale căror atribuții intrau, printre altele, efectuarea de propuneri și sugestii către Consiliul de conducere al asociației, precum și susținerea de cursuri și dezbateri pe teme specifice departamentului în cauză.

Cele 4 departamente au fost cel *agricol*, condus de latifundiarul Béla Jeszenszky, departamentul *mesteșugăresc și de desfacere*, în fruntea căruia se afla baronul György Sztojánovits, *secția economică*, condusă de către preotul János Koleszár și *departamentul zootehnic*, în fruntea căruia se afla economistul Dr. György Manaszy.

În anul 1901 a avut loc la Timișoara un eveniment cu conotații deosebit de importante pentru acea vreme, așa-numitul „*Congres al Emigrației din Ungaria de Sud*”, la lucrările căruia a luat parte și conducerea SAT în calitate de co-organizator, numeroși membri ai asociației participând la dezbateri. Lucrările acestui congres au tratat problema emigrației accentuate a populației apte de muncă începând cu sfârșitul deceniului opt al secolului XIX, principala destinație fiind continentul american, sau, în urma războiului vama dintre Austro-Ungaria și România, Regatul Român. Fenomenul emigrării a luat proporții îngrijorătoare la cumpăna dintre secolele XIX–XX. Membrii congresului au tratat problema emigrației pornind de la latura economică, situația acesteia declanșând fenomenul social mai sus amintit. În urma dezbaterilor de la Timișoara au apărut o serie de studii și strategii elaborate de diferite forumuri, unele fiind premiate de către Academia Maghiară de Științe.

¹² Din 1892 s-a introdus în Monarhia Austro-Ungară coroana, care avea paritatea de 2:1 față de florin.

Congresul de la Timișoara a dezvoltat un program în care, pe lângă intervenția statului, se acorda un rol important asociațiilor civile, agrare, culturale și sociale, precum și activității camerelor de comerț și industrie. Pentru înlesnirea remedierii problemelor economice, precum și pentru realizarea contactului direct cu agricultorii și în concordanță cu politica ei de extindere teritorială, SAT și-a înființat reprezentanțe pe teritoriul comitatului, prin intermediul cărora membrii asociației primeau asistență în problemele agricole prin intermediul unui raportor numit de către conducerea centrală, care la o dată dinainte stabilită era prezent în fiecare lună în fiecare localitate a districtului respectiv. De exemplu, în districtul Aradul Nou, în fiecare marți și vineri, în zilele de târg, raportorul regional era prezent în biroul special amenajat în acest scop. Într-o zi obișnuită de târg, în jur de 40–50 de țărani se prezentau în biroul reprezentanței pentru a primi îndrumare privind diferite probleme economice.

Cum am văzut mai sus, în urma reorganizării din 1902 a asociației, o altă dimensiune a extinderii teritoriale a SAT a reprezentat-o înființarea în teritoriu a cercurilor agricole¹³. Statutul pe baza căruia s-a efectuat această reorganizare a reglementat relațiile dintre asociația centrală și cercurile agricole satești: în primul rând, în acele localități în care numărul solicitanților pentru înființarea unui asemenea cerc atingea cifra de 30, se ținea ședința inaugurală a cercului, în prezența unui delegat trimis de Biroul Central. La înființarea unui asemenea cerc agricol în teritoriu, Biroul Central avea întotdeauna grijă ca din conducerea cercului să facă parte și reprezentanți ai Cooperativei de credit locale, în cazul în care aceasta exista. Pe de altă parte, una dintre direcțiile organizatorice ale SAT a fost încredințarea conducerii *de facto* a cercului agricol local unui mic proprietar de pământ, iar președenția onorifică să fie atribuită latifundiarului sau preotului local.

Programul de lucru, bugetul și bilanțul financiar al cercurilor se trimitea întotdeauna spre aprobare Biroului Central de la Timișoara. Tot aici se trimiteau și propunerile și sugestiile de activitate, dezbătute de conducerea locală a cercului, după supunerea prealabilă la vot de către membrii locali.

În statutul revizuit, SAT a considerat important de menționat faptul că la fondarea cercurilor

¹³ Statutele asociației au fost formulate într-un „limbaj popular”, au fost tipărite și publicate în trei limbi, maghiară, germană și română și au fost distribuite în acele localități unde exista un minim de interes pentru acest tip de asociație.

agricole din teritoriu, reprezentarea diferitelor etnii din comitatul Timiș trebuie să capete un rol esențial¹⁴.

Politica de extindere teritorială a SAT s-a lovit de aceleași interese ca ale AARS (care purta neoficial numele popular de „*Bauernverein*”)¹⁵. SAT a gestionat această problemă în așa fel încât, în localitatea unde exista o minimă cerință de înființare a unui cerc SAT, a ignorat total posibila existență a unui cerc similar AARS și și-a organizat propriul cerc, creând astfel concurență asociației „rivală”. Justificarea acestei decizii, conform aserțiunii oficiale, consta în faptul că „*în sucursalele asociației similare alei noastre se concentrează în special partea mai bogată a populației comitatului, iar cercurile noastre, în care se organizează voluntar oameni ai locului, îmbrățișează interesele populației rurale sărace, ale jelerilor și zilierilor*”¹⁶. În satele germane unde au avut loc conflicte între cele două asociații pe tema existenței simultane a acestora, SAT a preferat să nu își înființeze nici o sucursală sau cerc. Ținând cont de factorii de mai sus, SAT a încercat să se orienteze în primul rând spre acele localități ale comitatului unde populația maghiară avea un procentaj însemnat¹⁷.

În urma reglementării politicii de extindere teritorială, în primul an SAT a înființat 16 cercuri agricole pe teritoriul comitatului Timiș cu un total de 767 membri înscriși. Acestea s-au organizat în nouă din cele unsprezece districte ale comitatului, câte trei în districtul central și Vinga, câte două în districtele Deta, Receaș și Vârșeț. Până în 1903, în districtul Biserica Albă nu a luat ființă nici o sucursală a SAT, în Aradul Nou a funcționat în schimb în zilele de târg o reprezentanță a asociației.

Activitatea SAT

La sfârșitul secolului XIX, organul oficial de presă al SAT a fost revista de specialitate „*Temesi Gazda*”, de care membrii asociației beneficiau în mod gratuit. Prin intermediul acestei reviste lunare, SAT înștiința opinia publică timișeană despre rezultatele activităților desfășurate în luna în curs, precum și despre problemele administrative ivite în viața de zi cu zi a asociației.

Pe parcursul activității sale, SAT s-a străduit să-și dezvolte un sistem cât mai larg de conexiuni și relații specifice. Pentru statornicirea unor astfel de legături profesionale, SAT a fost reprezentată

prin membrii ei fruntași la cele mai multe expoziții agricole sau economice de anvergură din Ungaria (printre altele, expoziția națională de la Timișoara din 1891, sau, pe parcursul anului 1902, participarea activă la expoziția de la Jimbolia din comitatul Torontal sau la cea din Vârșeț, ajungând chiar și în alte regiuni ale regatului, la Pozsony¹⁸). Membri ai asociației au ținut numeroase prelegeri la diferite conferințe naționale cu teme economice.

Deși pe la sfârșitul secolului XIX „*Bauernverein*” a apărut ca asociație rivală SAT, totuși conducerea celor două asociații a păstrat, cel puțin în aparență, relații bune de colaborare profesională. Preotul Franz Blaskovics, vicepreședintele „*Bauernverein*”, a fost ales membru cu drept de vot în Consiliul de conducere al SAT, iar baronul Béla Ambrózy, fost președinte al SAT, a fost ales ca membru fondator pe listele AARS. În 1903, cu ocazia sfințirii și inaugurării steagului AARS, SAT a fost reprezentată de către cel mai important membru al ei, baronul Béla Ambrózy.

Odată cu înființarea Federației Naționale a Asociațiilor Agrare au fost aleși în Comitetul Executiv al Federației din partea SAT baronii Gyula Ambrózy și György Rajasich, precum și Brunó de Pottere, secretarul general al asociației. În cadrul Federației, asociațiile agrare județene din Banat s-au străduit să înființeze un consiliu de conducere comun, ca o măsură de contrapondere vis-a-vis de activitatea „*Bauernverein*”, a cărei arie de activitate depășea la data respectivă teritoriul comitatelor din Banat. Până în 1905, asociațiile agrare din Timiș, Caraș-Severin și Torontal au reușit să înființeze un consiliu de conducere comun¹⁹.

Se poate observa, conform percepției vremii – după cum reiese și în cazul studierii altor asociații timișorene – că deasupra formei administrative legale – comitatul – asociațiile locale încercau să cuprindă în activitatea lor întreaga regiune, Banatul, aducând astfel o contribuție importantă la formarea conștiinței identității locale până la nivelul omului de rând²⁰.

În decursul existenței sale, SAT a atribuit o importanță mărită educației și diseminării cunoștințelor de specialitate, economie, tehnică și de funcționare și utilizare a uneltelor și mașinilor agricole. Propagarea acestor cunoștințe se realiza prin intermediul publicării diverselor articole,

¹⁸ Azi Bratislava, capitala Slovaciei.

¹⁹ *Gazdasági Egyesületek Országos Szövetségének 1905–1906. évkönyve*, (1906), 276.

²⁰ Denumirea oficială a regiunii, Ungaria de Sud/Dél-Magyarország/Südungarn era prezentă de regulă în actele oficiale, în ziarele și cărțile maghiare, dar localnicii de diferite etnii foloseau cu precădere numele de Banat.

¹⁴ De Pottere Brunó, *A Temesvármegyei Gazdasági Egyesület 1902/3 évi évkönyve*, (1903), Temesvár, 37.

¹⁵ Asociația micilor proprietari de pământ.

¹⁶ De Pottere, *op. cit.*, 38.

¹⁷ *Ibidem*.

precum și prin organizarea de prezentări de specialitate. Popularizarea cunoștințelor economice de specialitate s-a realizat pe trei direcții: în primul rând prin organizarea de prezentări și prelegeri itinerante, prin organizarea de cursuri de iarnă pe diferite teme economice și în cele din urmă prin realizarea unor cursuri de însușire a cunoștințelor de „artizanat”²¹.

Pe cuprinsul iernii dintre 1902–1903, SAT a susținut în 95 de localități din Timiș – în total în fața a 11,943 participanți –, 218 prezentări în domeniul agriculturii, creșterii animalelor, apiculturii, horticulturii și viticulturii, grădinărit, „organizare socială”, în limbile maghiară, germană, română și sârbă²².

De-a lungul activității sale, una dintre preocupările principale ale SAT a fost îmbunătățirea condițiilor cultivării cerealelor în comitatul Timiș prin încercarea unor experimente diverse și prin premiarea gospodăriilor fruntașe. Asociația alegea câte o gospodărie de mărime medie în fiecare district și încheia un contract „de consultanță și îndrumare” cu proprietarul, care se obliga să folosească sistemul rotativ al culturilor. Astfel, sub îndrumarea și controlul tehnic direct al SAT, aceasta devenea o „gospodărie model”, funcționarea acesteia în bune condiții atrăgând după sine noul sistem de „management agrar” în rândul agricultorilor locali.

În cadrul programului de acțiune adoptat de către asociație după Congresul Emigrației din Ungaria de Sud, un loc important îi revine inovației agricole. Pe lângă propagarea utilizării uneltelor și mașinilor agricole performante, un deziderat de prim rang a fost direcționarea sectorului agricol bănățean către cultura plantelor tehnice. Până spre 1860, producția de tutun a reprezentat o ramură importantă a economiei locale în sudul comitatului Timiș, însă, ca urmare a practicării masive a contrabandei cu Serbia, statul a retras gradual permisele de cultivare și producție a tutunului. SAT a început stimularea reluării producerii de tutun, în special în părțile sudice ale comitatului. Prin reluarea producției de tutun la scară largă se dorea, dacă nu stoparea definitivă a valului emigrației din comitat, măcar reducerea acesteia. În scopul reînnoșării producției, s-au ținut în 98 de sate prezentări privind cultivarea corectă a tutunului²³.

Un alt segment pe care Societatea Agicolă din comitatul Timiș și-a dorit să îl revoluționeze a fost cel al comercializării produselor. Încă de la începutul secolului XX s-a răspândit în Ungaria sistemul

de vânzare a produselor agroalimentare format după modelul Cooperativei „Furnica”. La sfârșitul secolului XIX, în 1898, SAT a înființat trei cooperative de lapte, respectiv opt puncte de colectare a ouălor, unde se adunau produse de la membrii asociației, care erau apoi comercializate în capitală prin intermediul „Asociației de Aprovizionare a Micilor Producători pentru Piața Centrală Agroalimentară Budapesta”. În același timp, pe teritoriul comitatului la data respectivă erau în curs de înființare mai multe silozuri de mare capacitate – dezvoltarea capacității de depozitare a cerealelor asigurând producătorilor o protecție sporită contra fluctuației prețurilor, valorificarea cerealelor putând fi făcută în condiții optime. Pe lângă serviciile oferite mai sus, SAT mai intermedia pentru membrii asociației și obținerea de contracte privind aprovizionarea unităților armatei K.u.K staționate pe teritoriul comitatului Timiș²⁴.

Un factor esențial în dezvoltarea agriculturii în comitatul Timiș în perioada dualistă a constatat în soluționarea problemei lipsei de capital, prin organizarea și dezvoltarea rețelei de credit agricol. Prima cooperativă de credit a fost înființată de către sașii ardeleni la Bistrița, în anul 1851, în timpul dictaturii militare. Această „instituție monetară” a fost urmată la scurt timp de către alte cooperative de acest fel, pe tot teritoriul Scaunelor săsești din Transilvania. În anul realizării dualismului din Imperiul Habsburgic, în partea maghiară a monarhiei funcționau deja 84 instituții de credit: 4 bănci, fiecare cu sucursale în provincie, o instituție de credit pentru terenuri, 57 de case de economii și 22 cooperative de credit. De numele contelui Sándor Károlyi se leagă înființarea la Budapesta, în anul 1866, a primei cooperative de credit de tip „Raiffeisen”. Sub președenția lui s-a înființat „Cooperativa de Credit din Comitatul Pesta”, prima de acest fel din Ungaria. Aceste „instituții financiare” au funcționat în prima fază conform Legii Comerciale din 1875, abia în 1898 s-a reușit promulgarea unei legi separate care reglementa funcționarea instituțiilor financiare. În urma acestei legi s-a înființat la Budapesta „Cooperativa Națională de Credit”. În anul 1908, în Ungaria funcționau nu mai puțin de 2096 cooperative de credit.

Comisia Agrară din cadrul Instituției Comitatului²⁵ a trecut înființarea cooperativelor de credit în responsabilitatea „sferei civile”, adică a SAT. În acest fel, SAT a înființat în Timiș, până la sfârșitul anului 1902, 79 de cooperative de credit, care au funcționat în 139 de localități, cu o „cifra de afaceri” în valoare de 487.898 coroane, depozite

²¹ De împletit coșuri, țesut, tors etc.

²² De Pottere, *op. cit.*, 62–65.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*, 58.

²⁵ Prefectura de mai târziu.

în valoare de 722.000 coroane și o rezervă garantată de 71.300 coroane²⁶.

O altă ramură a creditului agricol de care s-a ocupat în comitatul Timiș tot SAT a fost creditul ipotecar. În programul adoptat de lucrările „Congresului Migrației din Ungaria de Sud” s-a stabilit că un alt motiv ce a determinat migrația în masă a fermierilor în preajma anului 1900 au fost creditele ipotecare foarte scumpe, cauzate de dobânzile mari stabilite pe credit. În concepția SAT, acest „*efect advers*” putea fi remediat prin transformarea creditelor ipotecare cu dobânzi mari în împrumuturi rambursabile cu dobânda mică. Conform aceleiași idei, „manevra” amintită se putea realiza prin descentralizarea instituțiilor de credit ipotecar, prin intermedierea SAT între fermieri și aceste instituții financiare. Pentru realizarea acestui scop, SAT a dus negocieri cu una dintre cele mai mari instituții financiare din Ungaria, „Institutul Național de Credit pentru Terenuri” cu sediul la Budapesta, în vederea descentralizării treptate, oferind astfel țăranilor, prin intermediul asociației timișene, condiții și posibilități înlesnite de obținere de credit agricol. Astfel, între anii 1901–1903 „Institutul Național de Credit pentru Terenuri” a soluționat cereri de conversie a creditului în valoare de 1.027.950 coroane. Mulțumită acestui tip de conversii de credit, conform SAT, numai în localitatea Panciova din nordul comitatului Timiș, 70 de fermieri au plătit dobânzi mai mici cu 10.000 coroane pentru creditele luate anterior²⁷.

Conducerea SAT

Componența Consiliului de conducere a SAT poate fi reconstituită în întregime doar conform Anuarului asociației din 1902. Din păcate, lipsa izvoarelor arhivistice nu ne permite crearea mai multor „*secțiuni în timp*” privind conducerea SAT și compararea acestora între ele.

În fruntea Consiliului de conducere a asociației se afla președintele. Primul președinte al SAT a fost una dintre cele mai energice și influente persoane din comitat în ultimii 30 de ani ai secolului XIX, comitele Timișului, Zsigmond Ormós. Fondatorul „*de facto*” al SAT și cronologic al doilea președinte, baronul Béla Ambrózy a renunțat în prima fază la președenția asociației în favoarea lui Ormós din motive „strategice”²⁸, „păstrându-și” însă postul de

„*directeur*”. Aceasta deoarece comitele se bucura de un înalt prestigiu în cercurile politice liberale aflate la putere la Budapesta, persoana sa fiind o punte de legătură între sfera publică timișoreană și puterea centrală. Baronul Ambrózy a preluat funcția de președinte de la Ormós încă din anul înființării SAT, conducând apoi asociația pe o perioadă de 25 de ani, preluând apoi până la moartea sa funcția de președinte onorific. Concomitent cu conducerea SAT, Ambrózy a deținut timp de 29 de ani și funcția de președinte al Camerei de Comerț și Industrie din Timișoara.

În 1853 tânărul Béla Ambrózy a fost admis la Universitatea Politehnică din Viena, însă la scurt timp și-a întrerupt studiile pentru a se înrola în Armata Imperială. În anul 1859 a luptat pe frontul italian, ocazie cu care face cunoștință și își însușește tehnicile apiculturii din peninsulă, tehnici pe care le va aplica pentru prima dată în comuna natală Giarmata. Rolul său de pionierat și munca susținută în domeniul apicol îi aduc recunoașterea națională și internațională, astăzi fiind considerat ca fiind „părintele apiculturii maghiare”. După încheierea carierei militare, Ambrózy și-a continuat studiile la Academia Economică Regală din Altemburg²⁹, la Universitatea Hohenheim, iar la Leipzig, în anul 1867, obține diploma de economist. Problematika apiculturii ocupă în continuare un loc central pentru el, în scurt timp devenind un expert recunoscut în îngrijirea și creșterea albinelor³⁰, îndeosebi în Imperiul Austro-Ungar și Prusia. În 1875, odată cu înființarea SAT, Ambrózy a pus bazele Asociației Apicultorilor din Ungaria de Sud, iar peste 2 ani îl găsim printre membrii fondatori ai Asociației Naționale a Apicultorilor din Budapesta. În paralel cu preocupările economice, Ambrózy a avut un rol activ în înființarea „Societății Naționale Crucea Roșie din Țările Sfintei Coroane Maghiare”. În 1885, în timpul războiului bulgaro-sârb, a finanțat și a condus personal în Peninsula Balcanică un grup al Crucii Roșii maghiare. În 1896 a publicat principala sa lucrare științifică, carte intitulată „Albina”. La sfârșitul secolului XIX nu au fost străine de el nici preocupările privind politica, între 1887–1897 fiind ales de două ori deputat în Parlamentul Ungariei de către alegătorii din circumscripția electorală Lipova, iar în cadrul Ministerului Agriculturii a fost numit consilier pe probleme de apicultură³¹. În 1888 găsim numele

²⁶ De Pottere, *op. cit.*, 77–83.

²⁷ *Ibidem*, 84–86.

²⁸ Era un obicei al epocii ca la înființarea unei asociații, societăți sau a unui cerc să fie ales ca „protector” sau președinte o persoană influentă, pentru a facilita aprobarea statutelor asociației de către autorități și a ajuta la recrutarea de membri.

²⁹ Magyaróvár, Ungaria.

³⁰ În cercurile timișorene Ambrózy era numit și „*baronul mieroș*”, datorită înclinației sale spre apicultură.

³¹ De Pottere, *op. cit.*, 21–23.

lui Ambrózy pe lista „*virililor*” din comitat, cu un impozit pe venit de 1818 de florini³².

În anul 1902, cu ocazia reorganizării asociației, a fost ales următorul președinte în persoana lui Gyula Ambrózy, aristocrat și mare proprietar de pământ. În afara coincidenței de nume, nu avem date care să ateste legătura de rudenie dintre cei doi președinți. Intrat de timpuriu în viața politică, membru al Camerei Superioare a Dietei în 1861 din partea opoziției, după semnarea Tratatului Dualist a fost un politician liberal activ, fiind membru al Camerei Superioare a Parlamentului între anii 1887–1897³³. Nu cunoaștem cu exactitate care a fost durata mandatului său de președinte al asociației, cert este că în 1908 ziarele locale îl menționează pe baronul György Sztojanovics drept președinte al societății³⁴. La vârful conducerii au fost aleși în 1902 și cei trei vicepreședinți ai asociației, în persoanele baronilor György Rajasich și Mihály Kásztory³⁵, aristocrați și mari proprietari de pământ, al treilea fiind Andor Deutsch³⁶, de profesie economist, mare arendaș³⁷.

Un alt membru marcant al Consiliului de conducere a fost Secretarul asociației, directorul de mai târziu Brúnó De Pottere (Pottiers). Urmașul unui colonist francez venit în Banat în secolul XVIII, acesta a avut o carieră impresionantă în domeniul administrativ. După ce a absolvit Academia de Științe Economice din Altemburg, apoi Facultatea de Drept din cadrul Universității din Budapesta, De Pottere a fost practicant, apoi subsecretar în conducerea Asociației Economice Naționale Maghiare (AENM). În AENM i s-a încredințat studiul asupra sistemului de credite agricole contractate de către micii proprietari de pământ din Ungaria și țările învecinate³⁸.

³² În perioada dualistă în Ungaria, comitatele și reședințele de comitate erau conduse de consilii comitatense sau orașenești, în care jumătate dintre consilierii locali erau aleși cu vot secret, iar cealaltă jumătate o reprezentau consilieri aleși în funcție de veniturile declarate. Ei făceau parte din categoria socială locală cea mai înstărită și purtau numele de „*virili*”.

³³ *Országgyűlési almanach*, pe anii 1887–1892 și 1892–1897 (OA). <http://www.ogyk.hu/e-konyvt/mpgy/alm/almanach.html>

³⁴ *Délmagyarországi gazda*, pe anul 1908.

³⁵ Acesta a avut domiciliul și centrul moșiei în localitatea timișeană Hodoni.

³⁶ Acesta a fost și vicepreședinte al comunității israelite din Arad și membru al consiliilor comitatense din Arad și Timiș.

³⁷ Nu avem cunoștință ca vreunul dintre vicepreședinți să fi fost implicat în sfera publică timișoreană pe lângă vicepreședenția SAT.

³⁸ De Pottere, Brúnó, *Problemele actuale ale creditelor agricole. Organizarea creditului agricol al micilor proprietari. Reforma caselor satești de economii. Funcționarea cooperativelor de credit satești. Descentralizarea creditelor ipotecare centrale. Înăsprirea Legii cametei*. 1902, 5–7.

Membrii SAT

Conform datelor disponibile în Anuarul asociației din 1903, pe lista de membri au fost înscrși în total 342 membri „ordinari”, 28 „fondatori”, 9 membri „fondatori decedați”³⁹, 39 „membri moștenitori” și 55 „cu taxă redusă”. Conform sursei utilizate, rubrica numelui membrilor era precedată de titlul nobiliar, dacă era cazul și reședința indicată ca domiciliu stabil pe teritoriul comitatului⁴⁰.

Din păcate, aceste date sumare nu ne dau posibilitatea unei analize detaliate a calităților economico-sociale ale membrilor asociației. Neavând la dispoziție un nomenclator de date precise, precum și faptul că nu am putut beneficia de o monografie arhontologică a comitatului Timiș, am determinat ca studiul de bază să fie efectuat de către autor, odată cu munca de cercetare și de adunare de date pentru lucrarea prezentată. În vederea identificării unor posibili membri ai SAT din 1903, ne-a venit în ajutor Monitorul Oficial al orașului Timișoara din 1902 și 1905. În acestea am identificat un număr de 6 membri ai SAT care au fost și consilieri locali orașenești. Toți au avut calitatea de „membri ordinari” ai asociației.

Prestigiul câștigat și importanța rolului jucat de către SAT în cadrul sferei civile timișorene, în special în viața economică a comitatului, au făcut ca, în decursul timpului, o seamă de personalități locale din sfera administrativă, politică sau culturală să aibă un rol activ sau tangențial în cadrul asociației, calitatea de membru sau măcar de susținător-simpatizant fiind implicită, după cum vom vedea mai jos prin câteva exemple.

În ultima parte a secolului XIX, avocatul dr. Gyula Niamessny a fost o persoană foarte cunoscută în sfera publică timișoreană – a fost consilier local votat și a făcut parte din două comisii în cadrul Primăriei. Participarea în cele mai importante asociații și cercuri timișorene a însemnat pentru Niamessny o problemă importantă de prestigiu. În calitate de prim-procuror comitatens a fost și avocatul oficial al Societății de Istorie și Arheologie din Ungaria de Sud, membru al Societății de Științele Naturii, precum și președintele „Societății Carpatine din Ungaria de Sud”⁴¹. În fine, prezența lui Ernő Várnay, vicepreședintele Camerei Avocaților din Timișoara, ca membru în asociațiile agrară, de

³⁹ Calitatea de membru fondator al unei asociații (după ce s-a plătit taxa de înscriere „o dată pentru totdeauna”) putea fi lăsată moștenire după deces. De regulă se trecea în lista de membri simbolul unei cruci în dreptul numelui celui decedat, dacă nu a preluat nimeni dintre moștenitori postul defunctului.

⁴⁰ În cazul mai multor proprietari, nu interesa decât domiciliul stabil, dacă acesta se afla în Timiș, domiciliile din alte comitate neavând relevanță.

⁴¹ Borsi-Kálmán, *Ifj. Niamessny Mihály és a temesvári Levente-per* (1919–1920), Helikon, (2010), 64–66.

istorie și în cea de științele naturii poate fi explicată tot din motive de prestigiu.

Ceva mai mare a fost suprapunerea între persoanele active în politica locală și membri SAT. 16 membri ai asociației au făcut parte și din structurile de conducere a comitatului, 6 fiind angajați ai Primăriei.

Lui Viktor Molnár, succesorul lui Ormós în scaunul de comite timișean, ca reprezentant al puterii centrale, aproape că îi devenise o „obligatie de serviciu” prezența ca membru în mai toate organizațiile non-guvernamentale, explicându-se astfel prezența numelui său pe listele SAT. Din poziția cea mai mare a aparatului administrativ comitatens, în cazul celor mai importante societăți și cercuri locale, el a reprezentat veriga de legătură între sfera civilă locală și puterea centrală.

În cazul structurii administrative a comitatului, din cele 11 districte ale Timișului, 3 comiți districtuali și 4 subcomiți au fost membri ai SAT. Cum ne îndreptăm însă înspre sudul comitatului, cum scade la nivel districtual și dorința de a face parte din rândul membrilor SAT. Astfel, în perioada studiată, niciun membru al societății nu provine din districtele Biserica Albă sau Vârșeț.

Între 1902 și 1905, 4,5% dintre membrii asociației au făcut parte din structurile de conducere locale sau comitatense. Deci, putem afirma că la începutul secolului XX Asociația agrară nu servea ca forum neoficial pentru politica locală, ci, conform scopurilor exprimate în statute, SAT a rămas o organizație reprezentativă pentru pătura agricultorilor din comitat.

Pe lista din 1908 a membrilor Asociației Naționale a Agricultorilor din Ungaria (ANAU) au fost incluse 43 de asociații agrare, incluzând ambele asociații agrare din comitatul Timiș. În conducerea centrală a ANAU au fost incluse și trei personalități publice timișorene: marele latifundiar Béla Jeszenszky, membru al Consiliului de Conducere al SAT și al Societății de Istorie, și „membru obișnuit” al Societății de Științele Naturii din Ungaria de Sud, iar în 1880 și consilier local⁴². De asemenea, din conducerea ANAU au mai făcut parte din partea AARS Franz Blaskovics, vicepreședintele, precum și comite de Timiș între anii 1908–1910 și Ferenc Hertelendy, președintele de onoare a „*Bauernverein*”.

Deși interesele și membrii Societății Agrare Naționale Maghiare (SANM) și a Asociației Naționale a Agricultorilor din Ungaria (ANAU) adeseori se suprapuneau, totuși, prima a fost înainte de toate o organizație agrară, iar cea din urmă, chiar dacă nu a fost organizată ca un partid politic propriu-zis, totuși a jucat rolul unui partid agrar

pe scena politică maghiară în perioada dualistă⁴³.

În 1875, anul înființării SAT, 106 membri s-au alăturat societății. Pentru comparație, Societatea Agrară a Sașilor din Ardeal, organizată pe criterii etnice, încă din anul înființării, în 1845, beneficia de 572 de membri înscriși, în 1860 numărul lor ajungând să fie peste 650.

Dacă analizăm dinamica apartenenței membrilor în SAT, din Tabelul 1 de mai jos putem constata că, până în 1895, într-un singur an (1876) a beneficiat de o creștere masivă a membrilor, în special prin creșterea compactă a „membrilor de rând”, de la 59 la 87 de indivizi.

În schimb, în 1890 sesizăm o scădere semnificativă în rândul membrilor asociației, scădere explicabilă prin excluderea din rândurile SAT a acelor membri care au rămas mult în urmă cu plata taxei de membru. Din punct de vedere al dinamicii membrilor, cea mai fertilă perioadă a societății e cuprinsă între anii 1891–93, când numărul membrilor fondatori a atins cel mai înalt plafon, iar numărul total al adeptilor a fost de 158 de persoane.

După 1895, membrii par să fi fost mai atrași de noua organizare a SAT, astfel încât până în 1903 lista de membri a depășit 450 de persoane. Acest fapt poate fi corelat cu „*migrarea*” de la sfârșitul secolului XIX a păturilor „*gentroide*” (noi aristocrați) spre spațiul urban și ocuparea posturilor de funcționari de stat. De altfel, în această perioadă putem constata o creștere a numărului funcționarilor comitatensi și orășenești în rândul membrilor SAT.

Tabelul nr. 1⁴⁴

Membrii SAT între 1875–1895				
An	Fondatori	Ordinari	Susținători	Total
1875	11	59	36	106
1876	10	87	41	138
1877	13	87	38	138
1878	13	82	29	124
1879	12	92	28	132
1880	13	82	36	131
1881	13	87	39	139
1882	16	99	28	143
1883	19	99	28	146
1884	23	99	28	150
1885	22	99	26	147
1886	24	95	26	145
1887	26	92	26	144
1888	26	91	37	154
1889	26	92	36	154
1890	26	69	38	133
1891	26	94	38	158
1892	26	92	35	153
1893	27	96	31	154
1894	27	79	39	145
1895	27	76	38	141

⁴³ Szabó, *ibidem*.

⁴⁴ Sursa: *Gazdasági egyesületek monográfiái. Az 1896-ik évezredes országos kiállítás alkalmából*. Budapest, (1896), 324.

⁴² *Délmagyarországi Lapok*, nr. din 14 decembrie 1880.

Membrii fondatori

Dinamica și fluctuația numărului de persoane ce au avut statut de membri fondatori de-a lungul anilor nu ne permite să îi prezentăm pe toți în cadrul acestui articol. Ne vom opri în schimb asupra câtorva persoane ilustre ce au făcut parte din această categorie.

Pe lista „*membrilor fondatori*” din 1903, pe lângă cele 5 instituții incluse⁴⁵, cu ușurință poate fi observată persistența numelui Ambrózy, deja consacrat în primul sfert de veac de existență al SAT. Trebuie subliniat că familia aristocraților Ambrózy are 4 ramuri importante, doar una având legături strânse cu Banatul. O apariție cu adevărat „exotică” în cadrul acestei familii a reprezentat-o persoana baronului István Ambrózy-Migazzi de Malonya. Fiu al baronului Lajos Ambrózy, István s-a născut la Nisa. Pasionat fiind de botanică, a urmat cursurile universităților din Leuven și Viena în acest domeniu, ulterior absolvind și Facultatea de Drept din Budapesta. Legătura sa cu orașul Timișoara și cu activitatea SAT, după toate probabilitățile, are ca punct de plecare impulsurile părintești, în special cele provenite de la mama sa, contesa Agata Erdődy. Mare latifundiar, fost deputat atât în Parlamentul Austriei cât și al Ungariei, baron de Séd, de Remetea și de Sonnenturm, studiază cu pasiune botanica, în special plantele mediteraneene. În 1892 se căsătorește cu contesa Antonia Migazzi, după această dată utilizând și numele soției, pe moșia căreia – înființează o grădină botanică – aflată azi pe teritoriul Slovaciei⁴⁶.

Alt membru din familia Ambrózy prezent între „membrii fondatori” a fost baronul Lajos Ambrózy. Acesta urmează cursurile Universității Theresianum din Viena, apoi își ia licența în drept la Universitatea din Budapesta în 1892, făcându-și stagiatura la Tribunalul Districtual din Trieste. Intră în diplomatie, în 1894 fiind angajat la Consulatul Imperial de la Constantinopole, de aici fiind apoi detașat la reprezentanța diplomatică de la Cairo. După serviciul diplomatic efectuat în cadrul Ambasadelor Austro-Ungare din Belgrad și București, Lajos Ambrózy a ajuns Secretar General al Ambasadei Austro-Ungariei de la Washington. La sfârșitul secolului XIX, îl găsim pe lista „virililor” comitatensi ai Timișului. Preocuparea lui de bază din timpul șederii în Statele Unite a fost

studierea situației emigranților din Ungaria. Pe lângă legăturile de familie, un interes comun cu al asociației a determinat înscrierea lui în SAT, anume participarea membrilor importanți ai societății la lucrările Congresului Migrației desfășurat în 1901⁴⁷.

Un alt „membru fondator” de vază a fost baronul de origine sârbă Milan Baich de Vărădia, urmașul unei familii cunoscute în viața publică timișoreană. Baich a moștenit de la tatăl său, Milos – figura importantă a societății timișorene din a doua jumătate a secolului XIX – aproape toate funcțiile pe care acesta le-a deținut. La fel ca tatăl său, ajunge și el membru în Camera Superioară a Parlamentului din Budapesta, își stabilește domiciliul în capitală, fiind și membru al Curții Supreme de Justiție. În cazul lui Milan Baich putem spune că acesta a moștenit statutul de membru în mai multe asociații, dar nu a participat activ la viața propriu-zisă a acestora, fiind interesat în păstrarea calității de membru doar din motive de prestigiu social. Centrul moșiei familiei era la Vărădia, aceasta fiind însă condusă efectiv de către un administrator⁴⁸.

O altă persoană de prim rang din viața publică locală a fost contele Endre Csekronics de Jimbolia. Acesta a fost președintele Societății Agrare din Comitatul Torontal și membru al mai multor societăți importante din Timișoara, membru fondator și membru al Consiliului de supravegere al SAT, dar și membru activ al Institutului Ungar de Credit Funciar și președinte al Primei Companii de Asigurări Generale din Budapesta, precum și președinte al Societății Naționale de Cruce Roșie timp de mai bine de douăzeci de ani. Ca „*virilist*” de Torontal a fost foarte activ în viața politică și economică a comitatului vecin se poate spune chiar că era exponentul principal al celei mai influente familii din comitat. Pe lângă interesul asupra vieții non-guvernamentale locale și a celei din capitală, Csekronics a avut un rol însemnat și în politică, fiind membru în Camera Superioară a Parlamentului⁴⁹. O perioadă îndelungată a fost consilier aulic, fiind decorat în repetate rânduri pentru serviciile aduse casei domnitoare⁵⁰.

⁴⁷ Borsi-Kálmán, *op. cit.*, 67.

⁴⁸ *Országgyűlési Almanach. Az 1910–1915 évi Országgyűlésről.* A Főrendiház Névmutatója, 138 http://www.ogyk.hu/e-konyvt/mpgy/alm/al910_15/index.htm (OA).

⁴⁹ După moartea contelui Gyula Károlyi, din 1891, până în 1918 a fost ales ca președinte al *Asociației de Crucea Roșie a Țărilor Sfintei Coroane Maghiare*, pe lângă aceasta a mai fost și directorul *Companiei Feroviare Chichinda Mare-Becicherecul Mare*. OA 1910–1915, 58.

⁵⁰ Împăratul Austro-Ungar avea calitatea de rege al Ungariei în partea maghiară a Imperiului.

⁴⁵ Primăria orașului Timișoara, Episcopia de Cenad, domeniile de stat din Ciacova și Chevereșul Mare și Casa Agrară de Economii din Comitatul Timiș.

⁴⁶ *Magyar Életrajzi Lexikon* (szerk. Kenyeres Ágnes, Bortnyik Sándor), vol. I. (MÉL), Budapest, (1967).

O altă figură importantă prezentă în rândul membrilor fondatori este Geza Duka de Kadar. Originar din Osiek⁵¹, ca actor al vieții politice locale, a fost membru al Comitetului Economic Comitatus, urmând în paralel și o carieră diplomatică, ajungând să stăpânească funcția de Secretar Consular la Consulatul Austro-Ungariei din Lisabona, apoi la cel din Stuttgart. A fost membru al Camerei Superioare a Parlamentului, în 1910 câștigând mandatul de deputat în colegiul electoral Sasca. Deținea suprafețe întinse de pământ în comitatele Timiș, Torontal și Caraș-Severin⁵².

Tot din categoria „membrilor fondatori” au făcut parte mai mulți membri ai familiei Gorove, ce deținea o întinsă proprietate agricolă „model” cu centrul în comuna Gătaia. László, nepotul fostului ministru în guvernul Andrássy, preia administrarea domeniului după anul 1881, la moartea ilustrului politician. Intră și el în viața politică, fiind ales deputat de Tormac⁵³ în Parlamentul Ungariei. Licențiat al Academiei de Studii Economice din Budapesta, activitatea sa din cadrul Societății Naționale de Economie și articolele de specialitate pe care le-a publicat ne dau de înțeles că a intrat în rândul membrilor SAT pe bază profesională, lăsând la o parte motivele de prestigiu evidente la alți membri de vază. Și el a înființat o fermă model pe domeniul său, unde folosea mașini agricole de ultimă generație. A fost un adept înflăcărat al înființării Cooperativelor de credit agrar în comitatul Timiș⁵⁴.

Membrii ordinari ai SAT

În perioada studiată, lista membrilor a fost compusă din 312 persoane fizice, 26 localități, 4 cooperative de credit și alte două instituții. Cum am mai amintit, lista membrilor publicată în *Anuarul* asociației din 1903 cuprinde puține informații pentru o analiză exhaustivă a ei. Pe lângă numele și calitatea membrilor, a mai fost trecut pe listă doar domiciliul stabil al membrului. O parte însemnată a membrilor obișnuiți au avut domiciliul în mediul urban: 71 de persoane locuiau în Timișoara (8 dintre ei dețineau titlul de doctor), 4 la Budapesta și 2 la Vârșeț, deci 24% din rândul membrilor ordinari erau orașeni. Acest grup putea avea cel mult legături indirecte cu agricultura, doar cinci dintre ei fiind și latifundiați (deținând împreună domenii de 2860 de acri de pământ), iar alți doi au fost arendași (cu peste 2380 de acri

de pământ). Oare ce a determinat acest grup de la oraș să intre într-o societate agrară?

Între membrii timișoreni găsim și persoane pe care le „cunoaștem” de pe listele de membri ai altor societăți cultural-științifice care au avut sediul în orașul Timișoara⁵⁵, respectiv funcționari ai Primăriei și ai „Prefecturii”. Cei mai mulți membri SAT cu domiciliul în Timișoara, care au făcut parte ori din Societatea de Istorie și Arheologie, ori din cea de Științele Naturii au fost colaboratori apropiați ai comitului Ormós, adică susținători ai Guvernului și ai Partidului Liberal aflat la putere. Astfel, concluzionăm că această categorie este similară cu cea existentă în rândurile Societății Agrare Naționale Maghiare (SANM) de la sfârșitul secolului XIX, semnalată de istoricul maghiar András Vári. Conform lui Vári, în acest caz, în percepția opiniei publice contemporane, nici pe departe nu a părut a fi atât de puternică polarizarea politică între agrarieni și liberali, între guvern și grupurile de interese latifundiare, cum au fost zăgrăvite de unele memorii scrise de reprezentanți ai ambelor părți, sau cum sunt expuse de istoricii care au prelucrat aceste informații fără spiritul critic necesar⁵⁶.

Prin analiza locului specificat drept domiciliu de către membrii societății, putem reconstitui „aria de răspândire” a membrilor SAT. Conform listei din 1903, 464 de membri au provenit din 143 de localități. Dacă așezăm în planul unei hărți aria de răspândire a membrilor putem vedea că SAT a atras în special agricultorii din zona mediană a comitatului, din districtul central și cele vecine acestuia. Astfel, 140 de membri au avut domiciliul în 20 de localități ale districtului Central, 41 de persoane au provenit din 15 localități ale districtului Buziaș, 43 de inși din 13 sate ale districtului Vinga, iar 52 de membri au provenit din 12 localități din districtul Ciacova.

Multe persoane, în mod remarcabil pentru acest tip de societate, au provenit din orașul Timișoara: 75 de membri obișnuiți și 4 fondatori, adică 17% din totalul membrilor. De altfel, în afara orașului Timișoara, cei mai mulți membri au provenit tot din zona urbană, respectiv din reședințele districtuale: cei mai mulți din orașul Ciacova, 1 membru fondator și 14 obișnuiți, din Cuvin și Buziaș au fost înșcriși câte 10, iar din Vinga au fost 1 membru fondator și 9 obișnuiți. Din Vârșeț, al doilea oraș al comitatului, nu s-au înșcrit în perioada studiată

⁵¹ Azi în Croația.

⁵² OA, 1910–1915, 265–266.

⁵³ În 1914 Timișul a avut 9 colegii electorale.

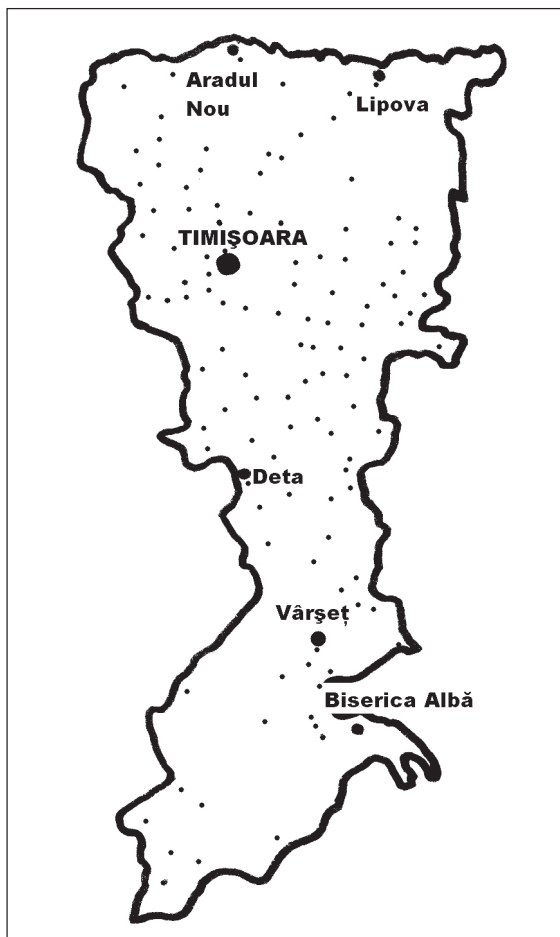
⁵⁴ De Pottere, *op. cit.*, 102.

⁵⁵ *Societatea de Istorie și Arheologie din Ungaria de Sud, Societatea de Științele Naturii din Ungaria de Sud* etc.

⁵⁶ Vári András, *Membrii Societății Agricole Naționale Maghiare în a doua jumătate a secolului XIX*, 313.

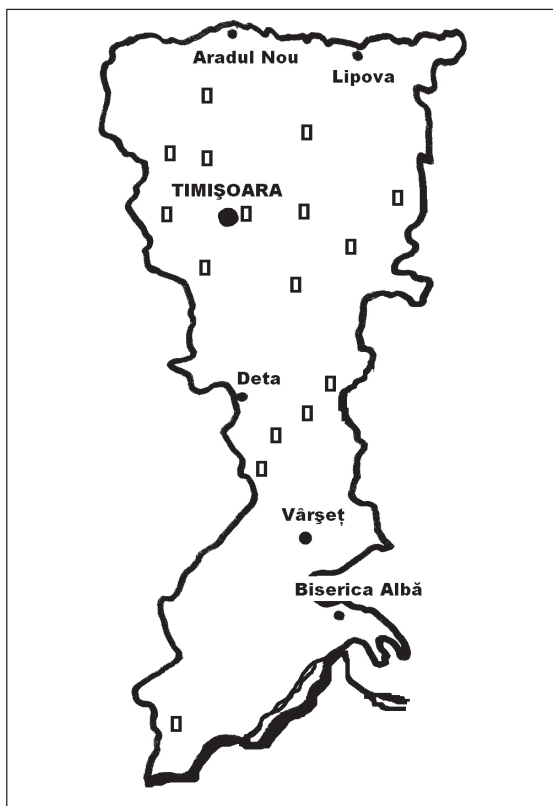
decât 2 persoane, dar au fost și districte fără nici un membru înscris. Din districtele de margine, aflate cel mai departe geografic de centru, numărul celor dornici de asociere a fost mult redus față de celelalte districte. Din satele districtului Biserica Albă s-au înscris în societatea agrară doar 10 fermieri, din Cuvin 20, din Aradu Nou 9, iar din districtul Lipova 17 inși.

Harta nr. 1. Aria de răspândire (Comitatul Timiș) a membrilor SAT în 1903

Dacă urmărim extinderea SAT în teritoriu, situația din 1903 se prezintă în felul următor: în districtul central funcționau deja trei filiale SAT, la Parța, Beșenova Nouă (azi Dudeștii Noi) și la Sântestii (azi Dumbrăvița). De asemenea, trei filiale au existat și în districtul Vinga, la Hodoni, la Mailat și la Mertișoara (azi Carani). Câte două sucursale funcționau și în districtele Recaș și Vârșet și câte una în districtele Ciacova, Buziaș, Lipova și Cuvin. În districtele cel mai nordic și cel mai sudic, respectiv în Aradul Nou și Biserica Albă, până la 1903 nu a fost înființată nici o sucursală teritorială a SAT.

Harta nr. 2. Așezarea în spațiu (Comitatul Timiș) a sucursalelor SAT în 1903

Asociația Agricultorilor din Regiunea de Sud „Bauernverein” (AARS)

Ca și în cazul SAT, începuturile Asociației Agricultorilor din Regiunea de Sud (AARS) nu pot fi datate în prima perioadă de dezvoltare a asociațiilor civile din Ungaria din timpul epocii reformelor (de la începutul secolului XIX), ci doar cu aproape jumătate de secol mai târziu. Cu toate acestea, din punct de vedere tipologic, înființarea AARS în 1891 se încadrează în modelul german specific pentru Transilvania, mai ales în arealul Scaunelor săsești de la începutul veacului XIX.

Chiar dacă, din motive strategice, nu reiese din numele AARS, aceasta a funcționat după modelul Societății Agrare a Sașilor din Transilvania, fiind înființată la sfârșitul epocii Reformelor și, după cum vom vedea, a reprezentat interesele proprietarilor de pământ germani din comitatele Ungariei de Sud. După înființare, AARS a făcut deseori auzită în sfera publică locală afirmația conform căreia ideea constituirii unui organ reprezentativ a venit din rândurile poporului⁵⁷, a micilor agri-

⁵⁷ *A Délvidéki Földművelők Gazdasági Egyesületének XX. Évkönyve. Jelentés az egyesület 1910. Január hó 1-től 1911. Évi június hó 1-ig terjedő működéséről.* Kiadja az egyesület elnöksége. Temesvár, (1911) (în continuare XX. Évkönyv.)

cultori patrioți de origine germană, amestecând noțiunea de mic proprietar cu populația germană din regiune. Spre deosebire de majoritatea societăților din Timișoara din perioada dualistă, care și-au încetat funcționarea după 1919, AARS a „supraviețuit” schimbărilor de după prima conflagrație mondială, schimbându-și doar numele în „Schwäbischer Landwirtschaftsverein”.

AARS a luat naștere în 1891, prima oară în Timiș și Torontal, comitatele din sudul Ungariei cu o populație germană mare, extinzându-se apoi și în comitatele Arad, Bács-Bodrog și în cele din urmă în Caraș-Severin. În ciuda faptului că societatea declarativ își sublinia „sorgintea populară”, din anuarul AARS, publicat cu ocazia aniversării a 20 de ani de la înființare, reiese faptul că rolul principal în constituirea asociației l-a avut preotul și editorul ziarului timișorean „*Der Landbote*”, Franz Bláskovics⁵⁸.

Născut în 1864 la Anina, pe linie paternă Blaskovics provenea dintr-o familie de slavi catolici din Balcani, iar din partea mamei a moștenit identitatea germană. În 1886 și-a definitivat studiile la Universitatea Catolică Pazmaneum din Viena, pregătindu-se pentru a deveni un slujitor al bisericii.

După revenirea sa în Banat, obține o slujbă la Episcopia Catolică din Timișoara, iar în 1892 s-a numărat printre fondatorii și a fost primul director al Băncii Agricole din Ungaria de Sud, cu sediul la Timișoara, preluând totodată și funcția de editor la cotidianul politic de limba germană „*Der Freimütige*”. Pentru a-și putea realiza cât mai bine munca de bancher și editor, în 1895 renunță temporar la activitățile din cadrul Bisericii. Din 1896 face parte din Parlamentul Ungariei, ca deputat al circumscripției electorale Orășoara. Spre finele vieții, Blaskovics se evidențiază în calitate de conducător politic al șvabilor din Timișoara, în perioada dificilă ce a urmat conflagrației mondiale⁵⁹.

Structura și activitatea asociației

Pentru a înțelege mai bine mecanismul funcționării asociațiilor civile în perioada Dualismului austro-ungar, trebuie spus că Statutele acestora erau trimise spre aprobare către Ministerul de Interne. La sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX, înființarea și funcționarea acestor asociații devine un lucru de rutină, scopul și obiectivele acestora fiind formulate folosind formule generalizate, intrate deja în uzul cotidian. Și în cazul AARS întâlnim aceste formulări generalizate, cum ar fi „*dezvoltarea și perfecționarea agriculturii*

în general, respectiv îmbunătățirea condițiilor de obținere a creditelor agricole. Principalele activități ale asociației sunt stabilite în cadrul ramurilor principale ale agriculturii (creșterea animalelor și cultivarea pământului), a grădinăritului și viticulturii, acordând o atenție deosebită țăranimii, în special micilor proprietari de pământ”⁶⁰.

Înscrierea în AARS, ca de altfel – așa cum s-a văzut mai sus – și în cazul SAT, se putea face în mai multe feluri, fiind stabilite și aici mai multe categorii. Cei ce doreau să devină „membri ordinari sau de rând” ai societății, la înscriere, se angajau pe o perioadă de 6 ani să cotizeze anual suma de 2 florini, iar „membrii fondatori” se angajau la un depozit de 50 florini, numerar sau în obligațiuni în contul AARS „*o dată pentru totdeauna*”⁶¹.

Structura AARS a fost diferită de cea a SAT, în primul rând pentru că AARS a fost o asociație regională. În afară de „asociația centrală”, în fiecare comitat a existat câte o „asociație districtuală”, condusă de către un „președinte districtual”, căreia îi erau subordonate filiale locale din teritoriu⁶².

Asociația districtuală nu avea venituri proprii, iar plata chiriei și salariul secretarului erau plătite de către Biroul Central de la Timișoara. Președinții districtuali erau numiți de către Consiliul Central de conducere, aceștia fiind în număr de cinci, câte unul din fiecare comitat, având și funcția de vicepreședinți în structura centrală de conducere.

Filialele locale își păstrau jumătate din cotizațiile de membru, din care își achitau întreținerea sediului local, precum și obiectele de birou. Fiecare filială locală beneficia de sediu propriu, unele având chiar și bibliotecă proprie. În 1910, sediul central al AARS a pus la dispoziția celor 130 de filiale locale și o „bibliotecă mobilă”, care ajungea în fiecare localitate la date stabilite. Au existat filiale care și-au înființat propriile asociații corale. În anuarul publicat cu ocazia aniversării a 20 de ani de la înființare, secretarul Stefan Dold sublinia cu mândrie că filialele AARS nu sunt doar asociații agrare, ci și cercuri de lectură, cercuri pregătitoare, culturale sau sociale⁶³.

⁶⁰ *Délvidéki Földmívelők Gazdasági Egyesülete*, Magyar Országos Levéltár (în continuare MOL), K 150–1895VII–8–16894–2613.

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² Printre obiectivele filialelor s-au numărat obținerea mașinilor agricole necesare și a semințelor de semănat, realizarea de cursuri de inițiere a agricultorilor în diferite domenii, realizarea unor „prototipuri de grădini”, prezentarea rapoartelor, a programului agricol local, colectarea opiniilor, reclamațiilor ș.a.m.d. ale agricultorilor locali, precum și citirea în comun și dezbaterile unor articole din reviste de specialitate.

⁶³ XX. Évkönyv, 1910, 59.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ *MÉL* (litera „B”).

În fruntea Consiliului Central de conducere de la Timișoara se afla președintele societății. În așa-numita perioadă „maghiară” a asociației, de la înființare și până în 1918, AARS a fost condusă de către un singur președinte, Johann Wittmann.

Din puținele informații de care dispunem despre el, știm că a fost mare latifundiar în orașul Aletea din județul Arad (azi Elek în Ungaria). După absolvirea Gimnaziului real de la Arad, Wittmann s-a întors în orașul natal, unde s-a ocupat cu comerțul și cu administrarea domeniului familial. El a fost fondatorul Casei de Economii din Aletea, iar între 1887–1906 și apoi între 1910–1918 fost deputat de Sântana în Camera Inferioară a Parlamentului de la Budapesta, mai întâi al Partidului Național, apoi al celui Liberal, timp în care a fost fără întrerupere și consilier local al comitatului Arad⁶⁴. Curios este faptul că, deși Wittmann a fost președintele unei societăți puternice, regionale, totuși, localitatea natală a fost printre ultimele unde s-a înființat o filială locală a AARS în anul 1900, la 9 ani după înființarea asociației.

Pe scara ierarhică, președintelui îi urmau, la început cei 2, apoi, după 1910, cei 9 vicepreședinți ai asociației. Din rândul celor din urmă, 2 au avut domiciliul în Timișoara: Franz Blaskovics și avocatul dr. Melchior Menyhért⁶⁵. Vicepreședinții asociației erau urmați în rang de către cei 5 președinți districtuali. Președintele districtual al comitatului Timiș a fost în 1910 micul proprietar de pământ Joseph Wedling din Giarmata, posesor al unui lot de 136 de acri.

Primsecretarul asociației se ocupa de gestionarea problemelor zilnice de funcționare ale instituției. În 1910, acesta avea în subordine 4 subsecretari și 2 asistenți administrativi. Trezorerul avea în gestiune finanțele asociației.

În anul înființării, în fruntea structurii AARS a fost un Consiliu de conducere format din 12 inși, numărul membrilor consiliului crescând concomitent cu răspândirea teritorială, ajungând la 29 până în 1910. Acest consiliu era ales de către membrii AARS cu drept de vot, iar președinții de onoare și patronul asociației⁶⁶, „membrii fondatori” și cei onorifici, președinții districtuali și cei ai filialelor, precum și secretarii și trezorerul asociației făceau

parte din oficiu din consiliul de conducere. Pe lângă aceștia, la lucrările Consiliului de conducere mai luau parte, cu caracter consultativ, și inspectorii agricoli ai domeniilor de stat, precum și doctori veterinari și profesori ai unor școli agrare, cum ar fi cea de la Szeged. Prin urmare, constatăm că, pentru o mai bună înțelegere a problemelor agricole din comitat, societatea a implicat în conducerea AARS o paletă cât mai largă de expert din domeniul agricol. În 1910, din cei 29 de membri ai consiliului de conducere al AARS, 14 au fost din comitatul Timiș (câte trei din districtele Vinga și Aradul Nou, câte doi din districtul central, din Ciacova și din Vârșeț și unul din Cuvin), 9 membri au avut domiciliul în Torontal și câte 3 au fost din comitatul Arad și Bács-Bodrog, Caraș-Severinul neavând nici un reprezentant.

Deoarece în singurul Anuar al Asociației, cel din 1910, rămas până în zilele noastre, nu sunt publicate numele „membrilor obișnuiți”, aria de extindere a AARS nu poate fi analizată decât orientativ, după locul indicat drept reședință a „membrilor fondatori” și a celor din consiliul de conducere, ceea ce desigur că nu asigură o bază comparativă solidă în raport cu informațiile despre SAT.

În 1910, dintre cei 23 de „membri fondatori” ai AARS, 16 au fost trecuți în anuar cu domiciliul în Timiș, câte doi în comitatele Arad și Torontal, respectiv câte unul în comitatele Csongrád, Hajdú și Pest-Solt-Kiskun. Dintre cei din comitatul Timiș, șapte inși și-au desemnat domiciliul în Timișoara, doi în Vârșeț, câte unul în Biserica Albă, Bacova, Ciacova, Gătaia, Percosova, Freidorf și Giarmata. Desigur, cei cu domiciliul în Timișoara activau în biroul central al AARS, printre ei și farmacistul și latifundiarul Franz Steiner, care prin funcția sa de deputat în Parlamentul de la Budapesta și cea de consilier local la Primăria Timișoara pare să fi avut un rol important în legătura dintre societatea civilă și autoritățile locale. Această afirmație pare și mai întemeiată dacă ținem cont de faptul că Steiner a fost un fruntaș al celor mai importante societăți din Timișoara sfârșitului de veac XIX, respectiv Societatea de Istorie și Arheologie și cea de Științele Naturii din Ungaria de Sud, fiind membru și în cele două societăți agrare (cea „maghiară” și cea „germană”), în Societatea Filarmonică și în cea Carpatină⁶⁷.

Astfel, după cum observăm, orașul Timișoara este cel mai bine reprezentat în rândul membrilor AARS, fapt datorat și locației biroului central al asociației. Dacă însă analizăm dinamica extinderii teritoriale ale filialelor AARS, situația se schimbă

⁶⁴ AO, 1910–1915, 465.

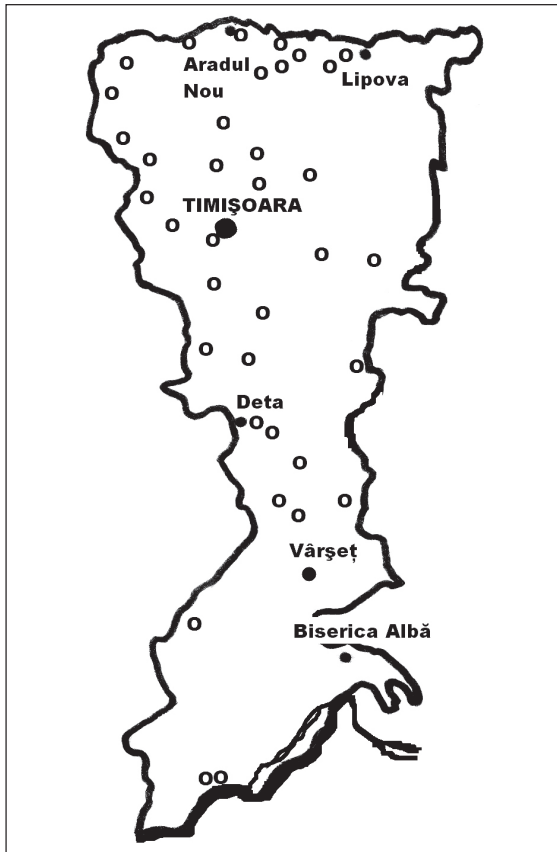
⁶⁵ Acesta a fost printre altele și „membru susținător” al Societății Filarmonice din Timișoara, una dintre cele mai importante grupări culturale din orașul de pe Bega.

⁶⁶ În 1910 patronul AARS a fost Ignác Darányi, fost Ministru al agriculturii între 1895–1910 în guvernele Dezső Bánffy, Kálmán Széll și Károly Khuen-Héderváry. Președinții onorifici ai AARS au fost János Csernoch, episcop de Kalocsa și Ferenc Hertelendi, fost comite de Timiș.

⁶⁷ *Történelmi és régészeti értesítő*, (1901), 76 (TRÉT).

fundamental. Ambele societăți agricole au căutat să-și înființeze filiale în zona centrală și de nord a comitatului, unde a fost mai mare ponderea populației germane și maghiare. La 20 de ani de la înființare, în 1910, secretarul AARS consemna cu mândrie că asociația a întemeiat 36 de filiale locale în comitatul Timiș, în Torontal funcționând deja 66 sucursale.

Harta nr. 3. Filialele AARS din Comitatul Timiș în 1910

Membrii AARS

Datorită lipsei unei liste complete a membrilor și a datei aderării lor la Asociație, analizarea acestora este dificilă, iar concluziile trase nu pot fi decât incomplete. Totuși, posesia unor informații, chiar fragmentare, ne facilitează cunoașterea funcționării asociației.

În orice caz, la 3 ani după formarea AARS, numărul membrilor societății (inclusiv cei ai sucursalelor), publicat în Anuarul Federației Naționale a Asociațiilor Agrare (FNAA), ajunsese la 5200! Pentru comparație, tot în această perioadă, pe listele Societății Agrare Naționale Maghiare (SANM) nu erau înscrși decât 2807 membri, pe cele ale Societății Agrare Maghiare din Transilvania, 1844, iar numărul membrilor

Societății Agrare Săsești din Transilvania (SAST) a fost de 1845⁶⁸. Diferențele mari între numărul membrilor celor trei societăți provin din faptul că, în vreme ce FNAA, SANM, SAST au trimis spre centralizare doar datele asociațiilor centrale, AARS a trecut pe aceeași listă atât numărul membrilor organizației centrale, cât și ale filialelor acesteia. De exemplu, în 1910, diferența între numărul membrilor societății centrale și filiale era semnificativă: în acest an, societatea a înființat 130 de filiale în 5 comitate, iar numărul total de membri a fost de 10.242 (Tabelul 2)⁶⁹.

Tabelul nr. 2

Filialele AARS și numărul de membri în 1910		
Comitatul	Numărul filialelor	Numărul membrilor
Arad	4	500
Bács-Bodrog	22	2038
Caraș-Severin	5	256
Timiș	36	2360
Torontal	63	4754
Organizația centrală	–	334
Total	130	10242

Observăm din tabel că activitatea AARS a fost sprijinită în special de către micii proprietari din comitatul Torontal, asociația având în acest comitat cea mai de succes răspândire teritorială⁷⁰. În comitatele cu majoritate românească a populației, Arad și Caraș-Severin, unde procentajul germanilor era doar în jur de 10%, sprijinul AARS a fost cel mai slab. Deși în comitatul Arad populația maghiară o depășea pe cea din Caraș, fermierii de aici au preferat să susțină Societatea Agrară din Comitatul Arad, în detrimentul AARS.

Membrii fondatori

Dintre cei peste 300 de membri ai asociației centrale AARS, doar 26 au avut statutul de „membri fondatori”. Cine au fost aceștia și ce motive i-au determinat să devină membrii fondatori ai asociației agricole germane?

Trei dintre cei 26 de „fondatori” au făcut parte doar nominal din rândurile asociației, deoarece la data publicării Anuarului nu mai erau în viață: baronul Béla Ambrózy, preotul Franz Hemmen și

⁶⁸ *Gazdasági egyesületek monográfiái*, (1896), 40.

⁶⁹ XX. Évkönyv, (1910), 58.

⁷⁰ Din punct de vedere etnic, populația de limbă germană a fost distribuită aproximativ egal între comitatele din sudul Ungariei: 190.697 persoane în Bács-Bodrog; 165.883 în Timiș și 165.779 în Torontal.

episcopul catolic Nándor Wolafka⁷¹. În plus, calitatea de membru fondator au avut-o și trei instituții: Prima Casă de Economii din Timișoara și Asociațiile Agrare din Biserica Albă și Vârșeț. La categoria „*membri fondatori*” erau trecuți și președintele Johann Wittmann și vicepreședintele Franz Bláskovics. Dintre ceilalți fondatori, 9 aveau domiciliul în comitatul Timiș, 2 în Torontal și câte unul în Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Arad și Csongrád. Dintre locuitorii din Timiș, 4 au avut domiciliul în orașul Timișoara: avocații József Buding și Gáspár Muth, comerciantul Johann Kimmel și editorul de ziar Viktor Orendi Hommenau.

Ocupațiile „civile” ale acestora erau legate de AARS și aveau într-o oarecare măsură interes agrar. Astfel, menținerea relațiilor bune cu AARS putea fi în interesul lui Johann Kimmel, care se ocupa cu comerțul de cereale, a lui Buding care era mare viticultor la Satchinez, precum, indirect, și lui Muth, care era proprietar de moară cu aburi la Ghiroda, ale cărui bune legături cu asociația erau dictate de interesele de afaceri, fiind mai presus decât identitatea națională a acestuia, care reiese din prezența acestuia pe lista de membri ai Societății „Arany János”⁷².

Despre prezența lui Viktor Orendi Hommenau în rândurile AARS putem afirma exact contrariul față de prezența lui Muth. Orendi Hommenau era un activist fervent pentru drepturile germanilor din Ungaria și împotriva politicii de maghiarizare de la începutul secolului XX. Interesele acestuia în AARS erau total diferite de scopurile propriu-zise ale societății. Înainte de a se muta la Timișoara, a locuit în mai multe orașe săsești, fiind editor la mai toate ziarele de limba germană din acestea, întorcându-se în Transilvania din Banat continuându-și activitatea aici și în perioada interbelică. Pentru a-și desfășura activitatea politică de mai sus, Orendi Hommenau s-a folosit de căile de comunicare ale AARS și de faptul că aceasta a fost singura societate ce depășea granițele unui oraș sau ale unui comitat care reprezenta unitar interesele populației germane din sudul Ungariei. În orice caz, conducerea AARS a hotărât ca, în situația dată – anii premergători Primului Război Mondial, când mișcările naționale din Ungaria s-au intensificat și puterea centrală privea cu suspiciune activitatea tuturor acelor

asociații civile care erau organizate pe baze etnice – să-l excludă din asociație pe Orendi Hommenau, pe motivul „agitației pangermane”, activism care nu își avea locul între obiectivele AARS⁷³.

Alți 7 membri fondatori și-au trecut în dreptul ocupației „proprietar de pământ”. Dintre aceștia, 4 locuiau în comitatul Timiș. Printre ei se afla și László Gorove, cu domiciliul la Gătaia și Budapesta, tatăl ministrului István Gorove (1819–1881)⁷⁴. Acesta era licențiat în drept, preferând totuși activitatea literar-științifică și administrarea domeniului de 2200 de acri de la Gătaia. În mod evident Gorove a susținut asociația din motive „de afaceri”, acesta fiind totodată și „membru fondator” al SAT⁷⁵.

În rândurile membrilor fondatori găsim și două fețe bisericești pe care interesele economice le legau de aceasta asociație, deși niciunul nu locuia în comitatul Timiș. Înaintea numirii ca arhiepiscop de Kalocsa, János Csernoch a avut funcția de episcop de Cenad, prin aceasta fiind mai degrabă legat de orașul Timișoara⁷⁶ decât de comitatul Timiș. Celălalt, Lajos Szekrényi cu domiciliul în comitatul Csongrád, a fost preot și profesor de religie în mai multe localități din Timiș. Deși nu avea niciun interes economic direct prin asocierea cu AARS, domeniul de la Magyarbáhnhegyes (comitatul Cenad) neintrând în aria de funcționare a societății, el a fost profesorul de limba și literatura maghiară din cadrul Școlii Agricole de la Szeged, pusă la dispoziția membrilor de către AARS⁷⁷. Tot el preda și în cadrul așa-zisei „Școli de corepetare”, unde asociația pune la dispoziția copiilor membrilor ei posibilitatea de a aprofunda lecțiile învățate în școlile elementare, în acest fel încercându-se reținerea adolescenților de la sate de la „bătăi și pierderea timpului de pomană”⁷⁸.

Mai departe, contele de origini italiene Viktor Breda, cu domeniu la Aletea în Arad, respectiv baronul Béla Gudenusz, cu domenii în Caraș-Severin și în Torontal⁷⁹, au intrat și ei în rândul

⁷¹ Calitatea de „membru fondator”, după plata „taxei de înscriere”, era garantată o dată pentru totdeauna și putea fi lăsată moștenire după deces. Până la momentul când moștenitorul își intra în drepturi, pe listele societății în cauză apărea persoana defunctă, cu semnul crucii în dreptul numelui.

⁷² Această societate era menită să propage limba și cultura maghiară în Timișoara, și era cea mai importantă asociație de acest fel din orașul de pe Bega dinainte de Primul Război Mondial.

⁷³ MOL BM, K-149, Raport al Comitetului către Ministerul de Interne, (1913).

⁷⁴ Între 1867–1870, acesta a fost Ministrul Agriculturii în guvernul Andrassy, din partea Partidului Liberal, al cărui președinte a fost. Apoi a fost, tot în acest guvern, până la demisia sa în 1871, Ministrul Transporturilor și Lucrărilor Publice. Din 1843, membru al Academiei de Științe Maghiare.

⁷⁵ De Pottere, *op. cit.*, 102.

⁷⁶ Episcopul romano-catolic din Timișoara avea funcția și denumirea de episcop de Cenad.

⁷⁷ Școala agricolă de la Szeged funcționa sub egida AARS, iar membrii societății puteau lua parte la diferite cursuri de economie agrară, timp în care copiii acestora puteau beneficia de cursuri de limba și literatura maghiară.

⁷⁸ XX. Évkönyv, (1910), 18.

⁷⁹ *Ibidem*.

membrilor fondatori, probabil tot din interese economice. În 1910, din totalul membrilor AARS, doar ei doi au reprezentat clasa marii aristocrații maghiare.

Dintre cei prezenți pe lista „membrilor fondatori”, cel care a ajuns în cea mai înaltă funcție de stat a fost budapestanul Bernát Ürményi⁸⁰: în 1880 își începe cariera în serviciul public ca notar de stat în comitatul Zala, apoi ca funcționar principal pe lângă guvernatorul portului Fiume⁸¹. În 1885 îl găsim în cadrul Administrației Centrale a Teritoriilor Ocupate⁸² din Viena, iar la scurt timp la Sarajevo, ca primsecretar al guvernatorului. În final, după o primă încercare nereușită în 1891, ajunge în Parlamentul Ungariei între 1892–96, ca deputat al circumscripției Vârșeș⁸³.

Singurul nume de pe lista membrilor fondatori pe care îl găsim între „virilii” comitatensi este cel al baronului Béla Ambrózy. Cu excepția acestuia, niciun membru AARS nu a deținut vreo funcție în structurile locale de conducere ale orașului Timișoara, sau în cele ale comitatului Timiș. Nici nu prea puteau, deoarece, dacă autoritățile locale doreau sprijinirea agriculturii din Timiș preferau mai degrabă să-și îndrepte atenția spre SAT.

Dacă analizăm ocupația membrilor Consiliului de conducere al AARS, obținem o imagine mai variată. Dintre cei 14 lideri AARS, grupul cel mai reprezentat a fost cel al intelectualilor: astfel, 3 vicepreședinți comitatensi, 3 președinți de district și un vicepreședinte al biroului central erau de meserie avocați (3), economiști (3) și un director de școală. Dintre aceștia, doar avocatul Melchior Ürményi și-a desemnat domiciliul în Timișoara. Lista liderilor a inclus, de asemenea, și 4 proprietari funciari: președintele și un vicepreședinte, alți doi președinți districtuali înregistrându-se cu „meseria” de mici proprietari de pământ – unul dintre ei având domiciliul în comitatul Timiș, la Giarmata. În final, doi vicepreședinți centrali au făcut parte din rândul clericilor, preotul Franz Blaskovics și episcopul Mihály Volk. În conducere mai avea loc și un înalt funcționar, mai precis un secretar ministerial.

În cadrul analizei structurii ocupaționale a AARS, se formulează întrebarea: oare căror interese se datorează acceptarea unei funcții de conducere de către un deputat liberal din Parlamentul maghiar într-o societate condusă de deputați ai

Partidului Popular Maghiar și afiliată Federației Naționale a Asociațiilor Agrare, principala instituție a mișcării agrariene maghiare⁸⁴. Conform istoricului maghiar András Vári, între grupurile de interese agrare consolidate în ultima parte a secolului XIX și reprezentanții politicii liberale nu a existat o prăpastie atât de adâncă pe cât afirmă unii istorici. Un aristocrat putea avea un loc foarte confortabil între membrii unei societăți alături de reprezentanții intelectualității orașenești, dacă o cerea situația politică sau economică locală⁸⁵.

Obiectivele propuse în statutele societății se doreau a fi realizate prin metode generale, formulate de majoritatea asociațiilor agrare ale timpului. Cel mai semnificativ serviciu oferit de AARS membrilor săi s-a materializat prin lecțiile de economie predate de către profesorii tocmiți de conducerea centrală. În vederea îmbunătățirii cunoștințelor economice ale membrilor, asociația a organizat, la sfârșitul primului deceniu al secolului XX, mai multe sute de prelegeri pe diferite subiecte ale economiei agrare, pe teme de registru funciar și probleme de sistem de impozitare. Mai mult decât atât, a pus la dispoziția membrilor o seamă de reviste și manuale de economie și a organizat mai multe cursuri de viticultură, de meșteșugărit, a înființat mai multe școli economice⁸⁶, a organizat expoziții agrare în comitatele unde a activat societatea și mai multe excursii la diferite ferme-model de pe teritoriul Ungariei. Acestea au servit cu scop de studiu, dar și turistic: de exemplu, s-au vizitat mai multe ferme model din comitatul Cenad, iar în comitatele Tolna și Baranya s-au studiat metodele locale de creștere a vitelor și s-a vizitat un târg de vite și o expoziție locală, precum și câteva podgorii model din regiunea viticolă Villány. Au fost organizate mai multe excursii la Porțile de Fier, prin munții Banatului, ajungându-se chiar și până în Bosnia și Elveția, în regiunea Payern, unde s-au stabilit legături de „afaceri”, încheindu-se aici un contract de cumpărare de vite de prăsilă. În 1911 AARS a importat din Elveția 37 de vite⁸⁷.

Aparent, AARS nu dorea să reprezinte doar interesele economice ale comunității germane „cu

⁸⁰ Ürményi nu a făcut parte din consiliul de conducere al AARS.

⁸¹ Azi Rijeka, în Croația.

⁸² Bosnia-Herțegovina.

⁸³ OA 1892–1896, 341.

⁸⁴ Este cunoscut faptul că mișcarea agrariană a dus o politică în care rolul central îl aveau agricultura și marii moșieri care se aflau în opoziție cu politica liberală, care promova dezvoltarea industrială și valorile burgheze.

⁸⁵ Vári András, *Urak és gazdászok – Arisztokrácia, agrárértelmiség és agrárius mozgalom Magyarországon 1821–1898*, Argumentum, (2009), 313–315.

⁸⁶ Între 1892–1910 funcționarea acestor școli a costat 77,603 coroane și la acestea au fost înscrise 31.761 persoane. XX. Évkönyv, (1910), 17–21.

⁸⁷ XX. Évkönyv, (1910), 17–21.

sentimente patriotice și virtuți civice” din sudul Ungariei, ci, dincolo de acest lucru, dorea și constituirea unei comunități solide pentru care, în afară de reprezentarea interesului economic, AARS să fie și veriga de legătură permanentă spre domeniul spiritual, cultural, în sensul cel mai larg cu putință.

Sprijinul propriu-zis acordat de AARS membrilor săi s-a materializat în primul rând prin ajutorul dat în probleme de credit și standardizare a metodologiei de parcelare a loturilor agrare. În scopul ajutorării țăranilor care aveau greu acces la împrumuturile agricole mici și mijlocii, AARS a înființat în 1894 propria-i instituție financiară, Banca Economică din Ungaria de Sud, a cărei conducere i-a fost încredințată celui mai influent membru al AARS, Franz Blaskovics. Această bancă, „*prin creditele ei ieftine a atras masiv clienți, [...] și putem afirma că și în acest domeniu am fost pionieri și alte asociații care ne-au urmat exemplul nu au ajuns nici pe departe la rezultatele obținute de noi*”⁸⁸, citatul făcând aici referire în mod clar la rezultatele programului de convertire a creditului înfăptuit de SAT. În orice caz, Banca Economică din Ungaria de Sud, cu sediul la Timișoara, dispunea în 1910 de un capital social de 3.000.000 coroane, de un fond de rezervă de 1.500.000 coroane și de depozite în valoare de 8.000.000 coroane, fiind una dintre instituțiile financiare cu baze deosebit de solide din regiune, fiind recunoscută ca atare. Faptul că 3% din profitul obținut era direcționat spre asigurarea securității financiare a AARS arată gradul mare de interferență dintre asociație și bancă.

Problema valorificării și comercializării produselor agrare – în special a produselor lactate provenite de la membrii asociației – a fost soluționată prin înființarea, până în anul 1910 a unei rețele de 100 de cooperative de colectare în comitatele din sudul Ungariei.

Sistemul de relații reciproce, puncte comune

Pentru istoricul urban este importantă analiza și prezentarea sistemului de legături sociale al unei anumite asociații, însă până acum nu s-a obișnuit analiza într-un capitol separat a sistemului de relații profesionale, în baza Anuarelor publicate de aceasta. Toate semnele arată că pentru AARS a fost importantă aducerea la cunoștința opiniei publice a locului ocupat de către aceasta în spectrul de asociații din Ungaria și în raport cu autoritățile centrale și locale. Atacurile venite dinspre autorități – în special cele locale –, au fost atribuite de către liderii AARS faptului că reunirea țăranilor cu pământ într-o instituție reprezentativă a însemnat

o noutate: „*este neobișnuită ideea adunării în bloc a micilor proprietari, [...] în străinătate acești factori sunt cunoscuți de mult, precum și importanța și necesitatea acestora. Activitatea noastră a fost privită la început cu ochi sceptici chiar și de către Guvern, cu atât mai mult de cercurile comitatense*”⁸⁹. În orice caz, pentru întărirea propriei poziții față de autorități, societatea a fost obligată să ia unele măsuri de ordin „strategic”, materializate în primul rând prin alegerea fostului ministru al agriculturii Ignác Darányi ca patron al societății⁹⁰. AARS a fost acceptată în cele din urmă și de puterea centrală, odată cu afilierea la Federația Națională a Asociațiilor Agrare și la Uniunea Maghiară a Agricultorilor, cu toate că la începutul secolului XX Ministerul de Interne a cerut repetat rapoarte de la diferite instituții locale despre activitatea AARS, care era bănuită de preocupări „pangermane”⁹¹. Prezența din ce în ce mai puternică a curentului naționalist în viața de zi cu zi poate fi surprinsă și în aceste domenii care aparent nu au legătură directă cu „politica națională”. Astfel, deși își declară sub diferite forme specificul etnic german, susținerea de către AARS a Școlii Agrare din Szeged are ca scop declarat „educarea în spirit maghiar a tinerilor germani membri ai asociației”.

Relațiile fluctuante ale AARS cu SAT s-au concretizat când prin legături tensionate (în special în politica de extindere teritorială, existând cazuri când ambele societăți și-au înființat filiale în aceeași localitate, creându-și astfel concurență neloială), dar și de cooperare (în 1909, Expoziția Generală Agricolă și Industrială de la Jamu Mare a fost realizată prin organizarea comună a celor două societăți). Însă, dezghețarea relațiilor dintre cele două societăți nu a fost ajutată în mod semnificativ de „permiterea” înscrierii în cealaltă asociație a celor doi membri de vază, Béla Ambrózy, respectiv Franz Blaskovics. Pe lângă concurența pur profesională, „simțim” și unele tensiuni etnice în relațiile dintre grupurile reprezentate de către cele două societăți: SAT era formată dintr-un grup care era susținut de autoritățile locale, care tindea spre dominarea lumii agrare din comitat, aflat astfel în opoziție profesională cu cercul proprietarilor de pământ format pe baze etnice reprezentat de AARS, care tindea, din anumite puncte de vedere, spre o autonomie profesional-culturală față de conducerea comitatului: „*printre conducătorii asociației noastre*

⁸⁹ *Ibidem*, 27.

⁹⁰ Patronajul unei asociații se oferea cu titlu onorific unei persoane (și) din motive strategice. Cu cât era mai importantă o asociație, cu atât mai suspus era și patronul acesteia.

⁹¹ MOL BM, K-149, BM jelentések, (1913).

⁸⁸ XX. Évkönyv, (1910), 15.

a fost ridicată cu ani în urmă problema dacă nu ar fi mai potrivită dizolvarea asociației agricultorilor [AARS] și înscrierea membrilor ei în societățile agrare ale comitatelor de care aparțin, punând astfel punct fărâmițării și conflictelor dintre ele. Însă a fost ușor să ne dăm seama că este imposibil. Caracteristica populației de limbă germană, în principal, este dorința de independență și libertate”. Această dorință de autonomie se deduce și din faptul că SAT nu a reușit în toți anii activității sale atragerea de membri din AARS, chiar dacă cea dintâi s-a aflat sub protecția autorităților locale și a beneficiat și de resurse financiare mai mari venite din partea statului.

Tabelul nr. 3.

Situația financiară a SAT în 1903		Situația financiară a AARS în 1910	
Active		Active	
Capital depus la Casa Agrară de Economii a Comitatului Timiș	6691,2	Numerar	36,85
Obligațiunile lui Gyula Görgey (taxa de membru fondator)	200	Alte fonduri	3067,34
Obligațiunile lui László Koltor (taxa de membru fondator)	200	Încasări din exploatare de imobile	1463,51
Obligațiunile Episcopului de Cenad (taxa de membru fondator)	200	Restanțe de taxe de membru	3927,47
1. acțiune la Cooperativa Națională de Credit	1000	Inventar	4113,2
2. obligațiuni de stat de 4%	200	Biblioteca	2193
Restanța baronului György Rajasich pentru 4000. butași	320	1. acțiune la Casa Agrară de Economii a Comitatului Timiș	600
Pentru fondul taurilor de reproducere	8280,47	Avansul permanent al localității Becicherecul Mare	100
Restanța localității Clopodia pentru fondul de tauri de reproducere	74,12	Creanțe externe, din care:	4833,81
Restanța localității Grabaș pentru fondul de tauri de reproducere	150	Pentru experimente cu îngrășăminte chimice	425,7
Restanța localității Remetea Mică pentru fondul de tauri de reproducere	600	Pentru iepuri de casă și păsări de curte	91,44
Restanța baronului György Sztojánovich pentru fondul de tauri de reproducere	727,23	Ajutor financiar de la Comitatul Timiș	4000
Restanța baronului György Sztojánovich pentru fondul de tauri de reproducere	900	Cauțiune pentru uzul telefonului	50
	19543,02	Chirii plătite în avans	266,66
Total	19543,02	Total	20335,18
Pasive		Pasive	
Suma rămasă la fondul agricol conform bilanțului din 1902 (Profit)	418,83	Restanțe către Banca Agrară a Ungariei de Sud	16615,56
Total	19124,19	Restanțe către propria Secție Comercială	2654,21
		La creditor	250
		Achiziții	815,41
Total	19124,19	Total	20335,18

Cea mai sigură sursă de venituri a celor două societăți a fost reprezentată de cotizațiile membrilor, deși în epoca studiată era o adevărată „modă” neplăcută la timp a acestora. AARS, care considera că reprezintă țărănimea din comitat, avea stabilită o cotizație pentru membrii „fondatori” de 50 florini și pentru cei „obișnuiți” de 2 florini. SAT, care avea în componență proprietarii mijlocii și mari, avea ca tarif de înscriere 100, respectiv 5 florini. Însă, când celeia din urmă i-a fost teamă de concurența AARS, și-a început deschiderea spre țărănime, înființând o categorie nouă, cea a „membrilor mai

puțin avuți”, care se obliga la cotizarea sumei de 2 florini pe an.

Așa-zisa „suprataxă agricolă a comitatului” reprezenta cea de-a doua sursă sigură de venituri ale SAT. Ce era această taxă? În cadrul comitatului funcționa instituția de stat numită „Comisia Agrară”, care, în 1901, a fost transferată sub autoritatea „societății civile” (mai precis, a SAT), împreună cu această (supra)taxă agricolă de ½% din venituri, fixată de către instituția comitatului pentru „modernizarea agriculturii”.

Odată cu preluarea activității Comisiei agrare, desigur că a crescut considerabil și volumul de sarcini al SAT, în schimb societății îi revenea și această taxă agricolă. Astfel, în bilanțul financiar

din 1903, la rubrica „Venituri” a fost trecută suma de 28.330 coroane, din care 18.787 (adică 66% din totalul veniturilor) proveneau din această taxă agricolă.

De cealaltă parte, cea mai mare contribuție la veniturile AARS venea din partea Băncii Economice din Ungaria de Sud. În 1910, din veniturile totale de 38.674 coroane menționate în contabilitatea asociației 6.576 erau înregistrate sub titlul de „ajutoare”, sumă venită din partea băncii amintite. Suma întreagă înregistrată însă sub titlul de „ajutoare” a fost de 19,300 coroane. Foarte

interesant este că restul de bani veniți sub formă de „ajutoare” au venit din partea Comitatului Timiș, cu care AARS nu era în relații foarte bune.

Dacă examinăm situația financiară a celor două societăți, așa cum este reflectată în bilanțurile anuale pe care le-am avut la dispoziție în cercetarea noastră, observăm că, deși este o diferență de șapte ani între cele două bilanțuri publicate, situația este oarecum echilibrată. O mai mare diferențiere a circulației financiare se observă din contabilitatea veniturilor și cheltuielilor anuale. În 1910, AARS a avut o „cifră de afaceri” de 39.000 coroane, iar SAT în 1903 de 28.000. Dacă luăm în calcul aspectul că AARS s-a extins pe raza a 5 comitate, în vreme ce SAT doar pe raza comitatului Timiș, rezultă că cea din urmă a beneficiat de o situație financiară mult mai solidă, chiar dacă prima a apelat la cât mai multe canale de finanțare.

Concluzii

În perioada Dualismului Austro-Ungar, în sudul Ungariei au activat două mari organizații reprezentative ale agricultorilor, ambele cu sediul în reședința comitatului Timiș: Societatea Agrară din comitatul Timiș (SAT), care a luat ființă în deceniul șapte al secolului XIX, în perioada ultimului val al înființărilor masive de asociații din Ungaria, precum și Asociația Agricultorilor din Regiunea de Sud (AARS), cu răspândire regională, depășind hotarul comitatului Timiș. La înființarea celei dintâi – care a fost organ reprezentativ în special pentru marii proprietari funciari și pentru cei mijlocii –, au luat parte de regulă acei „actori” din administrația locală și puterea de stat pe care interesele economice îi legau în special de proprietarii funciari avuți. Prin contrast, AARS s-a angajat în a reprezenta interesele micilor proprietari funciari, în special cei de origine germană, chiar dacă, de-a lungul timpului, în societate s-au înscris și oameni avuți.

Odată cu apariția concurenței deloc de neglijat din partea AARS, în ultimul deceniu al secolului XIX, SAT a început să se deschidă formal și spre păturile proprietarilor funciari mărunți. O deschidere aparentă, deoarece aceștia nu prea puteau să se exprime în activitatea societății, întrucât aceasta reprezenta în principal interesele particulare ale

proprietarilor înstăriți. Aceștia erau însă interesați în atragerea proprietarilor mai puțin avuți pentru menținerea echilibrului financiar al funcționării asociației, iar pe de altă parte, prin prezența lor în SAT se evita înscrierea acestora în societatea concurentă.

O diferență semnificativă între cele două societăți constă în sistemele de creditare practicate de acestea. Pe de o parte, pentru achizițiile sezoniere – semințe de plantat, animale de reproducere etc. –, SAT a înființat instituția asociațiilor de credit. Pentru împrumuturile mai mari, SAT a utilizat creditele ipotecare prin Cooperativa Națională de Credit, însă acest sistem putea fi cu greu luat în calcul de către țăranime. Pentru facilitarea procesului de credit, SAT a introdus serviciul intermediarii creditării între membrii săi și biroul central al cooperativei de credit.

Pe de altă parte, între scopurile publicate în statutele AARS a fost și îmbunătățirea condițiilor de creditare ale membrilor. În această direcție, asociația „germană” a înființat în 1894 propria ei instituție de credit, Banca Economică din Ungaria de sud, care reprezenta o concurență pentru cooperativele de credit înființate de SAT.

Nu în ultimul rând, trebuie menționat că aceste asociații agricole s-au orientat spre atragerea în masă a diferitelor categorii de proprietari funciari – în special, pentru plata cât mai masivă a taxelor de membru – prin aceasta societatea încercând să-și asigure un spațiu de activitate și influență cât mai mare. Prin numărul cât mai mare de membri cotizanți, buni platnici, prin numărul mare și calitatea activităților întreprinse, asociația reprezenta în sfera publică o „putere” civilă locală, regională, chiar națională. În fapt, această putere a depins în mare măsură, pe lângă puterea financiară a asociației, și de sistemele de strategii politice și sociale adoptate de aceasta și nu în ultimul rând de cooptarea cu succes între membrii ei a persoanelor importante din sfera publică, de la cea locală și regională, până la cele din capitală apropiate cercurilor guvernamentale. Cum am văzut mai sus, în mare parte, succesul asociațiilor studiate a fost strâns legat de prezența între membrii acestora a unor personalități importante, precum Béla Ambrózy, Zsigmond Ormós sau Franz Blaskovics.

Afișul expoziției industriale și agrare din Timișoara, 1891